

Спецвипуск

ЗБІРНИК ПРОГРАМ З ЕКОНОМІКИ

Укладачі:

Р. В. Гладковський, головний спеціаліст відділу змісту
середньої освіти та освіти національних меншин
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;

Н. І. Забуга, завідувач сектора природничо-математичних
дисциплін Інституту інноваційних технологій та змісту
освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту
України

Зміст

ПЕРЕДМОВА	3
Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «ЕКОНОМІКА», 11-й клас (35 годин), рівень стандарту, академічний рівень	11
Програма курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування», 3–4-й класи (5 годин)	23
Програма курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування», 5–7-й класи (17 годин)	31
Програма курсу за вибором «Фінансове виховання», 8-й клас (32 години)	40
Програма курсу за вибором «Кластерна економіка», 9-й клас (8 годин)	57
Програма курсу за вибором «Фінансова грамотність» 10-й клас (35 годин)	63
Програма факультативу «Клієнт банку», 10-й клас, (35 годин; 8–9 класи — поглиблене вивчення)	82

ПЕРЕДМОВА

*Р. В. Гладковський, Н. І. Забуга**

Розбудова громадянського суспільства, у якому діятиме грамотний активний споживач, неможлива без організації в масштабі всієї країни системного і комплексного впровадження економічного виховання й навчання в усіх формах і на всіх рівнях загальної середньої освіти. Економічна освіта в Україні — одна з головних форм адаптації людей до нових і швидко змінюваних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

Повноцінна освіта молоді має включати економічну освіту. У цьому зацікавлені, перш за все, школярі, які виходять у самостійне життя й намагаються зрозуміти економічні проблеми — від росту цін на товари та послуги до вміння оперувати цінними паперами; батьки, які готують свою дитину до реалій сьогодення, а також учителі, які мають дати учням міцні знання, необхідні вміння та практично спрямовані навички з основ економіки.

Метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, яка забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини й окремої людини.

У системі загальної середньої освіти економічну освіту впроваджують за рахунок допрофільного й профільного навчання.

Допрофільна підготовка

Допрофільну підготовку здійснюють у 8–9-х класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі.

* *Р. В. Гладковський*, головний спеціаліст відділу змісту середньої освіти та освіти національних меншин Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; *Н. І. Забуга*, завідувач сектора природничо-математичних дисциплін Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

«Економіка в школах України» один випуск на місяць, індекс 90807. **Фаховий комплект.** Два випуски журналу «Географія» та один випуск журналу «Економіка в школах України» на місяць, індекс 90818
Засновник ТОВ «Видавнична група "Основа"». Свідоцтво серія КВ № 8838 від 08.06. 2004 р.
Головний редактор Вікторія Садкіна
Редакція може не поділяти точки зору автора. Автори публікацій відповідають за достовірність фактів, цитат, власних назв. Відповідальність за рекламну інформацію несе рекламодавець. Рукописи не рецензують і не повертаємо.
Адреса для листування: 61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66, «ВГ "Основа"», редакція журналу «Економіка в школах України». Тел. (057) 717-99-30; 731-96-33; (057) 731-96-33. E-mail: office@osnova.com.ua, www.osnova.com.ua. Якщо не отримуєте журнали, телефонуйте: (057) 731-96-36. З питань замовлення книг: (057) 731-96-35, pochta2@osnova.com.ua. Рекламний відділ: (057) 731-96-34, reklama@osnova.com.ua. Відділ по роботі з авторами: (057) 731-96-34, econot@osnova.com.ua. Адміністратор сайту: (057) 731-96-33, site@osnova.com.ua. Виготовлено в друкарні «Тріада Принт»: м. Харків, вул. Киргизька, 19. Підписано до друку 07.03.13. Формат 60×90/16. Папір друкарський. Гарнітура «Мініон». Друк офсетний. Ум. друк. арк. 4,2. Наклад _____ прим. Замовлення 13-03/15-03
Всі права захищені. Будь-яке відтворення матеріалів або фрагментів із них можливе лише за наявності письмового дозволу ТОВ «Видавнична група "Основа"»
© ТОВ «Видавнична група "Основа"», 2013 р.

Форми реалізації допрофільної підготовки:

- поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі;
- курси за вибором;
- профільна орієнтація;
- інформаційна робота тощо.

Поглиблене вивчення предметів, крім розширення і поглиблення змісту, сприяє формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність із використанням здобутих знань. Поглиблене вивчення здійснюють або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом: програму загальноосвітньої школи доповнюють модулями, які поглиблюють відповідні теми.

Функцією курсів за вибором допрофільної підготовки є формування у школярів правильного вибору профілю навчання, визначення сфери майбутньої професійної діяльності, усвідомлення учнями своїх переваг з позиції майбутньої діяльності.

Курси за вибором учні 8–9 класів обирають добровільно. Допрофільні курси за вибором є короткочасними (9–17 годин). Протягом 2-х років учні вивчають не менш ніж 2–3 курси.

Курси за вибором для допрофільної підготовки ознайомлюють учнів зі світом сучасних професій; розширюють знання учнів зі шкільних предметів; навчають учнів оцінювати власні можливості щодо способів діяльності.

Допрофільні курси за вибором мають сприяти вибору учнями майбутнього профілю навчання.

Класифікація допрофільних курсів за вибором, як і будь-яка інша класифікація, є відносною. Більшість науковців вирізняють загальноорієнтаційні, предметноорієнтаційні та міжпредметні курси за вибором.

Загальноорієнтаційні курси за вибором мають інформувати учнів про різні профілі навчання у старшій школі, специфіку видів діяльності, ознайомити зі світом професій, допомогти вибрати профіль навчання з урахуванням індивідуальних особливостей, допомагають здійснити професійні проби і проектувати професійну кар'єру.

Предметноорієнтаційні курси за вибором спрямовані на здійснення допрофільної підготовки з певного навчального предмета. Учителі прагнуть створити такий курс за вибором, який спонукає учня до подальшого вивчення предмета в класі певного профілю. Інша особливість предметноорієнтаційних допрофільних

курсів — залучення учнів до поглибленого вивчення окремих тем і розділів навчальних курсів основної школи, що виходять за межі шкільної програми.

Предметноорієнтаційні курси за вибором можна розділити на декілька груп.

- Курси за вибором *підвищеного рівня* спрямовані на поглиблення того чи іншого навчального предмета. Вибір такого курсу дозволить вивчити вибраний предмет не на профільному рівні, а на поглибленому. У такому разі всі розділи курсу поглиблені рівномірно.
- Курси за вибором, де *поглиблено вивчають окремі розділи* основного курсу, що входять у програму цього предмета. У курсах такого типу обрану тему вивчають більш глибоко, ніж в елективному курсі типу «курс підвищеного рівня».
- Курси за вибором, у яких поглиблено вивчають окремі розділи основного курсу, що не входить в обов'язкову програму цього предмета.
- Прикладні курси за вибором, мета яких — ознайомити учнів з важливими шляхами і методами застосування знань на практиці, розвивати інтерес учнів до виробництва (наприклад, «Основи сільськогосподарського виробництва»).
- Курси за вибором з вивчення *методів пізнання суспільства* чи природи (наприклад, «Методи економічних досліджень»).
- Курси за вибором з *історії предмета*.
- Курси за вибором з вивчення *методів розв'язування задач*, складання та розв'язування задач на основі фізичного, хімічного, біологічного, географічного експериментів.

Міжпредметні курси за вибором у системі допрофільної підготовки не тільки орієнтують учнів на вивчення конкретного навчального предмета на профільному рівні, але й розкривають специфіку його вивчення у взаємозв'язку з іншими профільними предметами. Вони пропонують вихід за рамки традиційних предметів, ознайомлюють учнів із комплексними задачами, які потребують синтезу знань з різних навчальних предметів, формують загальнонавчальні, загальнокультурні знання, уміння й навички, комунікативні й соціальні компетентності.

Профільне навчання

Профільне вивчення економіки забезпечено вивченням інваріантного навчального курсу «Економіка» в 10–11-х класах протягом

210 годин навчального часу й введенням варіативних навчальних предметів: курсів за вибором і факультативних курсів.

Курси за вибором профільного навчання — це навчальні курси, які доповнюють основні навчальні предмети і входять до складу профільного навчання. Вони сприяють формуванню індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтації на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії.

Курси за вибором забезпечують поглиблене й розширене вивчення профільних предметів, а також сприяють вивченню непрофільних предметів і зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання, який обрав учень.

Профільні курси за вибором виконують декілька функцій:

- «надбудови» профільного курсу — такий додатковий профільний курс у повному обсязі стає поглибленим;
- сприяють розвитку змісту одного з базових курсів, вивчення якого здійснюють на мінімальному загальноосвітньому рівні, що допомагає підтримувати вивчення суміжних навчальних предметів на профільному рівні або отримати додаткову підготовку для здачі ЗНО з вибраного предмета;
- сприяють задоволенню пізнавальних інтересів, потреб і нахилів учнів;
- є майданчиком для створення й експериментальної перевірки підручників і навчальних матеріалів нового покоління.

Профільні курси за вибором доповнюють зміст профільного курсу, розвивають зміст одного з базових курсів, задовольняють різноманітні пізнавальні інтереси школярів, що виходять за рамки вибраного ними профілю.

Класифікація профільних курсів за вибором:

- *предметні* — поглиблення і розширення знань із предмета, який входить у базовий навчальний план школи;
- *міжпредметні* — забезпечують міжпредметні зв'язки і дають можливість вивчати суміжні предмети на профільному рівні (наприклад, «Соціологія і статистика», «Математика для економіста»);
- *курси за вибором з предметів*, що не входять до базового навчального плану, — це курси, присвячені геополітичним, психологічним, соціальним, культурологічним, мистецько-знавчим проблемам. Прикладами таких курсів можуть бути «Ділова мова», «Ефективна поведінка в конфлікті», «Умови успішної комунікації», «Вступ у сучасні соціальні проблеми» тощо.

Курси за вибором короткотермінові, що дає можливість учням упродовж навчального року ознайомитися з декількома. Це чинник варіативної інформації.

Форми навчання в процесі вивчення курсів за вибором можуть бути як академічними (урок, практикум, лекція, семінар тощо), так і орієнтованими на інноваційні педагогічні технології (комунікативні методи, групова робота, дослідницька діяльність, метод проектів, розробка індивідуальних навчальних планів тощо).

Факультативний (лат. *facultas* — можливий, необов'язковий, на вибір) курс — курс, який вибирають учні для поглиблення і розширення знань з певного предмета, теми або питання відповідно до бажань та інтересів, призначений для побудови індивідуальної освітньої програми учня. Учні пропонують набір таких курсів, і він може вибрати (або не вибрати) один із запропонованих факультативних курсів.

Мета факультативних курсів:

- поглиблене вивчення предметів;
- професійна орієнтація;
- розвиток пізнавальних інтересів;
- вирівнювання.

Факультативні курси забезпечують поглиблене вивчення понять, які вивчають в основному курсі, обмеженому шкільною програмою. Під час викладання факультативних курсів застосовують такі самі форми та методи, як і для позакласних занять.

Розрізняють такі типи факультативних курсів:

- систематичні (поглиблюють основний матеріал школи);
- позапрограмові (спекурси);
- прикладні;
- міжпредметні;
- особлива група (гуртки, секції, творчі об'єднання).

Спекурси, або елективні курси (*elective* — вибірковий), — це курси профільного доповнення, які поглиблюють та розширюють межі профільних предметів, розвивають і доповнюють їх зміст (деякі з них інтегрують зміст), забезпечують внутрішньо-профільну спеціалізацію й професійну спрямованість, тобто виконують роль надбудови, доповнюючи зміст профільних курсів.

Разом із цим існує суттєва різниця між курсами за вибором і факультативними курсами, що відображено в таблиці.

Таблиця

Курси за вибором і факультативні курси: спільне та відмінне

Курси за вибором	Факультативні курси
Спільне	
Мета: поглиблення знань, розвиток інтересів, здібностей, нахилів і професійне самовизначення	
Учні вибирають за власними інтересами	
Відсутність стандартів та екзаменів (ЗНО)	
Складові варіативної частини навчального плану	
Відмінне	
Вибирає кожен учень	Вибирає лише частина учнів
Включені до розкладу, як решта предметів	Заняття винесені за сітку годин у розкладі
Обов'язкові для відвідування, контроль знань	Необов'язкові для відвідування, не оцінюються
Тривалість від 8-9 год, 16-17 год. Можуть бути розраховані на чверть, семестр	Тривалість — 37 год. Заняття планують на весь навчальний рік
Надлишкова кількість з кожного предмета	Може бути запропоновано один курс з одного предмета

Упровадження курсів за вибором та факультативних курсів забезпечує:

- гнучкість структури шкільних навчальних планів;
- інтеграцію суміжних предметів;
- диференціацію (включає різні варіанти блоків навчального плану, варіації складу предметів і часу на їх вивчення);
- уніфікацію (зміст і обсяг окремих предметів розробляють залежно від функціонального значення для певного профілю);
- гуманізацію (орієнтація на знання не як на самоціль, а як на умови для розвитку дитини).

Стосовно методів вивчення курсів за вибором та факультативів слід сказати, що, крім традиційних (розповідь, пояснення), пріоритетними сьогодні є ті, що сприяють становленню цілісного світогляду, розвитку особистості, урахуванню індивідуальних особливостей і потреб учнів, особистісно діяльнісному і суб'єкт — суб'єктному підходу. Це здебільшого інтерактивні методи (рольові ігри, імітаційне моделювання, тренінги, метод проектів, методи

проблемно-пошукового і дослідницького характеру, що стимулюють пізнавальну активність учнів).

Значною має бути частка самостійної роботи з різними джерелами інформації. Форми і методи мають забезпечувати формування і розвиток загальнонавчальних, інтелектуальних і організаційних здібностей та навичок. Важливо передбачити використання таких форм і методів навчання, що відповідають освітнім потребам учнів і включають їх у практичну діяльність відповідно до профілю навчання, дають уявлення про умови і процеси майбутньої професійної діяльності відповідно до обраного профілю навчання, а також про способи їх діагностики й оцінки.

Згідно з «Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5–11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ МОНУ від 03.06.2008 р. № 496) усі предмети як інваріантної, так і варіативної складових робочих навчальних планів підлягають оцінюванню. Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксують у спеціальному журналі.

Систему оцінювання курсів за вибором визначає безпосередньо вчитель. Курси за вибором не мають стандартів, а отже, не повинні піддаватися підсумковій атестації.

Система контролю рівня досягнення учнів і критерії оцінювання варіативних курсів ще вимагають обмірковування. Для контролю рівня досягнень учня можна використати такі способи, як спостереження за його активністю на заняттях, бесіди з ним, його батьками, експертні оцінки педагогів з інших предметів (особливо з курсів, які спрямовані переважно на особистісне зростання учня), аналіз творчих дослідницьких робіт, результатів виконання діагностичних завдань, анкетування, тестування. Підсумкова оцінка може бути накопичувальною (результати виконання всіх завдань оцінюють і сумують після завершення курсу), рейтинговою (порівняльну оцінку визначають залежно від рівня досягнень інших учнів ще до завершення курсу), ураховують і досягнення, результати тестування.

У збірнику розміщено програму обов'язкового курсу «Економіка» (рівень стандарту); програми курсів за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування» (3–4-й класи), «Здоров'я дитини — здорове харчування» (5–7-й класи), «Фінансове виховання» (8-й клас), «Кластерна економіка» (9-й клас), «Фінансова грамотність» (10-й клас) та програма факультативного курсу «Клієнт банку» (8–9, 10-й класи).

Кожну із наведених програм можна вивчати за різними рівнями складності й обсягом. Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Учителю має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети (центри) не повноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

Курси за вибором і факультативи, поряд із базовими загальноосвітніми і профільними предметами, можуть становити індивідуальну освітню програму для кожного школяра. Вона допоможе реалізувати його здібності й потреби, створить можливість подальшої професійної освіти і працевлаштування. Варіативні курси позитивно впливають на мотивацію під час вибору життєвого шляху, мають значний потенціал для профільного самовизначення школяра, їм належить майбутнє у профільному навчанні.

Література:

1. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 4 грудня 2003 р. № 12/7-4, Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.04.2004 р. № 303 «Концепція розвитку економічної освіти».
2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 854 від 11 вересня 2009 року «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі».
3. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9-426 від 01.06.2012 р. «Методичні рекомендації щодо викладання економіки 2012/2013 навчального року».
4. Кизенко В. І. Спеціальні курси в структурі профільного навчання // Профільне навчання: Теорія і практика: Зб. наук. праць за матеріалами методол. семінару АПН України. — К. : Пед. преса, 2006. — С. 129-131.
5. Кизенко В. І., Оришак Л. Л., Чернега В. Г. Курси за вибором у структурі профільного навчання // Профільне навчання: теорія і практика/ За ред. канд. пед. наук Липової Л. А. — К. : ВВП „Компас”, 2007. — С. 5.
6. Липова Л., Малишев В., Замазкіна П. Сперкурси як важлива складова змісту профільного навчання // Рідна школа. — 2007. — № 1. — С. 13-15.
7. Липова Л., Малишев В., Замазкіна П. Програма спецкурсів профільного навчання: дидактичні засади створення та експертиза // Практика управління закладом освіти. — 2008. — № 1(18). — С. 14-23.
8. Терещенко М. Є. Виклики до профільного навчання: курси за вибором. Як укласти програму курсу за вибором / Терещенко М. Є. // Методичні діалоги. — 2008. — № 9.

ПРОГРАМА ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ «ЕКОНОМІКА»

11-й клас (35 годин), рівень стандарту, академічний рівень*

За загальною редакцією І. Ф. Радіонової**

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про надання навчальним програмам для 11-річної школи грифа “Затверджено Міністерством освіти і науки України”» від 28.10.2010 р. № 1021.

Пояснювальна записка

Програма «Економіка» для учнів 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) розроблена за формою, запропованою Міністерством освіти і науки України, і має на меті реалізацію «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти».

Основні цілі вивчення економіки в загальноосвітніх навчальних закладах

Вивчення курсу «Економіка» в 11-х класах ЗНЗ спрямоване на досягнення таких цілей:

- формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, толерантність, необхідність дотримання законів тощо;
- засвоєння фундаментальних знань про економічне життя суспільства, відображених в основних економічних категоріях, законах, закономірностях;
- сприяння розвитку навичок раціональної економічної поведінки людини як споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо;

* За матеріалами офіційного сайту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України <http://mon.gov.ua>

** За загальною редакцією Радіонової І. Ф., доктора економічних наук, професора Київського національного економічного університету.

- формування навичок самостійної роботи під час виконання практичних завдань з економіки й узагальнення одержаних результатів.

Структура курсу

Програму курсу «Економіка» розраховано на 35 годин, що охоплюють вивчення матеріалу на уроках (включно з проведенням практичних робіт) і резервний час.

Структура курсу передбачає дотримання певної логіки, що спирається на основні принципи пізнання:

- рух від простого до складного;
- поєднання абстрактного (розуміння понять) і конкретного;
- перевірку достовірності здобутих знань;
- навчання в процесі діяльності.

Курс «Економіки» представлено 4 розділами, які охоплюють 10 тем.

Розділи	Теми
Розділ 1. Основи економічного життя суспільства	Тема 1. Взаємозв'язки економічних процесів та явищ
	Тема 2. Раціональна поведінка споживача та виробника
Розділ 2. Ринкова економіка	Тема 3. Попит, пропонування, ринкова ціна та гроші у функціонуванні ринку
	Тема 4. Ринки виробничих ресурсів та доходи в ринковій економіці
	Тема 5. Підприємницька діяльність
Розділ 3. Національна економіка як ціле	Тема 6. Загальні результати національного виробництва
	Тема 7. Економічні коливання, безробіття та інфляція
	Тема 8. Державне регулювання економіки
Розділ 4. Світова економіка	Тема 9. Міжнародна торгівля, валютні відносини, рух капіталів між країнами
	Тема 10. Переваги та загрози глобалізації

За логікою програми, на початку вивчення курсу учень засвоює зміст тих економічних явищ, які властиві *будь-якій* економіці.

Це — ресурси, продукт, виробництво, обмін, потреби, споживач і виробник, економічна ефективність, економічний кругообіг тощо. Далі він ознайомиться з процесами та явищами, що властиві *ринковій* економіці, а саме: попитом, пропонуванням, ринковою ціною та ринковими доходами, грошима як економічним явищем, підприємницькою діяльністю, прибутком і витратами, ринковою інфраструктурою тощо. У подальшому формуються уявлення про *національну* економіку як ціле з притаманними цьому цілому загальними результатами (валовим внутрішнім продуктом і валовим національним доходом) та пояснюються причини економічних піднесенень і спадів, безробіття й інфляції. Передбачається ґрунтовне пояснення ролі держави в організації економічного життя суспільства. Насамкінець учень отримує уявлення про функціонування *світової* економіки, переваги та загрози для економік окремих країн, що пов'язані з глобалізаційними процесами.

Особливості оцінювання знань під час вивчення курсу «Економіка» в загальноосвітніх навчальних закладах

Ураховуючи мету вивчення курсу «Економіка» — сформувати загальні уявлення й озброїти первинними вміннями економічного аналізу, доцільно оцінювати не лише рівень теоретичних знань, а й набуті учнем навички. Формами перевірки теоретичних знань можуть бути:

- усні відповіді за заданою темою;
- реферати за заданою або обраною учнем темою;
- відповіді на тестові завдання різних рівнів складності;
- участь в обговоренні актуальних економічних проблем.

Перевірку набутих навичок можна здійснювати у процесі:

- розв'язання задач різних рівнів складності;
- побудови графіків, що пояснюють зміст або динаміку певних економічних процесів;
- розрахунків окремих економічних показників за фактичними даними.

Методичне забезпечення курсу

Необхідні *передумови* для викладання курсу економіки за запропонованою програмою створюють вітчизняні підручники та посібники з економіки для школи, видані під грифом Міністерства освіти і науки України, та перекладені іноземні підручники і посібники (посилання на них є в рекомендованій літературі).

Зв'язки з іншими дисциплінами

Викладання економіки у ЗНЗ передбачає використання знань і навичок, здобутих учнями під час вивчення таких шкільних дисциплін:

- всесвітня та вітчизняна історія;
- географія;
- математика;
- екологія;
- технології.

Тематика практичних робіт

Для глибшого засвоєння матеріалу та набуття учнями практичних навичок рекомендовані такі практичні роботи:

1. Структура споживання родин із різним рівнем доходів.
2. Визначення ціни ринкової рівноваги з урахуванням функцій попиту та пропозиції за ціною.
3. Визначення особистої здатності до підприємництва (за запропонованим учителем тестом).
4. Оцінка структури витрат і ціни конкретного продукту за методом «витрати плюс».
5. Аналіз змін ВВП України для оцінки загального стану економіки.
6. Аналіз структури державного бюджету України з метою ознайомлення з основними статтями надходжень і видатків.
7. Аналіз торгового балансу України з метою визначення основних статей експорту й імпорту та основних торговельних партнерів.

Плани виконання практичних робіт розробляє вчитель і пропонує учням перед початком роботи.

Результати практичних робіт оцінюються вчителем та обговорюються в класі.

Зміст програми (35 годин, у тому числі 5 годин резервних)

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
Розділ 1. Основи економічного життя суспільства			
Тема 1. Взаємозв'язки економічних процесів та явищ (3 год)			
		Обмеженість ресурсів і безмежність потреб як основна проблема економіки. Роль економічної науки в житті окремої людини і суспільства. Суб'єкти економічних відносин. Об'єкти економічних відносин. Виробничі ресурси: земля, праця, капітал, здатність до підприємницької діяльності, інформація. Власність на виробничі ресурси. Виробництво та продукт (результат) економічної діяльності. Виробничі технології. Особливості сучасних технологій. Економічна ефективність: зміст і оцінка. Доходи економічних суб'єктів. Розподіл, обмін та споживання як взаємопов'язані процеси. Економічний кругообіг	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • знає, що вивчає економічна наука та які переваги має людина, озброєна економічними знаннями; • розрізняє суб'єкти та об'єкти економічних відносин, виробництво, споживання, розподіл та обмін; • розкриває економічний зміст понять «земля», «праця», «капітал», «здатність до підприємництва», «інформація»; • наводить приклади окремих ресурсів (факторів) виробництва; • уміє визначити економічну ефективність і користуватися інформацією про ресурсний потенціал країни
Тема 2. Раціональна економічна поведінка споживача та виробника (3 год)			
		Споживач як основний суб'єкт сучасної економіки. Мета споживача й ознаки раціональної поведінки споживача. Потреби споживача: зміст і класифікації.	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • знає, чому споживач є основним суб'єктом економіки та роль, яку виконує виробник; • розрізняє споживчі блага;

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		<p>Споживчі блага та їх структура. Корисність споживчого блага і способи її оцінки. Граничне споживче благо і гранична корисність.</p> <p>Закон спадної граничної корисності.</p> <p>Бюджет споживача.</p> <p>Виробник як суб'єкт економіки та мета його діяльності. Раціональний виробник.</p> <p>Прояви обмеженості виробничих ресурсів, відтворювані та невідтворювані ресурси.</p> <p>Виробничі можливості.</p> <p>Альтернативні варіанти використання ресурсів.</p> <p>Крива виробничих можливостей.</p> <p>Альтернативна вартість.</p> <p>Закон спадної продуктивності факторів виробництва</p>	<ul style="list-style-type: none"> розуміє причини безмежності потреб та обмежень щодо їх задоволення; визначає бюджет споживача; наводить приклади раціональної та нераціональної поведінки споживача і виробника; уміє класифікувати потреби, розрахувати загальну та граничну корисність блага, будувати криву виробничих можливостей; визначає різні варіанти виробництва за кривою виробничих можливостей; наводить приклади відтворюваних та невідтворюваних ресурсів
Розділ 2. Ринкова економіка			
Тема 3. Попит, пропонування, ринкова ціна та гроші у функціонуванні економіки (4 год)			
		<p>Ринкове розв'язання питань «що виробляти?», «як виробляти?», «для кого виробляти?».</p> <p>Принцип «прихованої руки» ринку та сутність ринкового саморегулювання.</p> <p>Зміст і ознаки ринкової конкуренції, її роль в організації ринкової економіки.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> розуміє принцип дії «прихованої руки ринку»; визначає переваги та обмеження ринкової економіки; наводить приклади досконалої та недосконалої конкуренції, виконання грошима різних функцій;

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		<p>Ринковий попит: зміст, функція попиту від ціни. Крива індивідуального попиту.</p> <p>Ринкове пропонування: зміст, функція пропонування від ціни. Крива індивідуального пропонування. Нецінові чинники попиту та пропонування.</p> <p>Ціна ринкової рівноваги: зміст, графічне відображення.</p> <p>Роль рівноважної ціни в ринковому саморегулюванні.</p> <p>Причини та наслідки неринкового ціноутворення. Сутність грошей. Зміст функцій засобу обігу, платежу, міри вартості та засобу нагромадження.</p> <p>Види грошей. Сучасні електронні гроші.</p> <p>Грошова маса та її показники.</p> <p>Купівельна спроможність грошей. Стійкість національних грошей та курс національної валюти</p>	<ul style="list-style-type: none"> пояснює мотиви спрямування ринкової економіки на потреби споживачів, зменшення витрат і зростання якості продукції; розрізняє ринкове та неринкове ціноутворення, цінові та нецінові чинники попиту і пропозиції; визначає рівноважну ціну графічно та через розв'язання системи рівнянь, обмінний курс валюти за вихідними даними; наводить приклади впливу різних чинників на попит та пропонування на ринку конкретного товару; пояснює характер зв'язку обсягу попиту та ціни, обсягу пропонування і ціни та характер впливу на курс національної валюти різних чинників; уміє побудувати криву попиту та пропозиції за вихідними даними
Тема 4. Ринки виробничих ресурсів та доходи в ринковій економіці (3 год)			
		<p>Особливості ринку праці. Попит і пропонування на ринку праці. Закон формування зарплати. Причини відмінностей у зарплаті. Види та системи оплати праці.</p> <p>Роль уряду та профспілок в організації ринку праці.</p>	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає спільні ознаки та особливості формування попиту і пропозиції на різних ринках ресурсів; розрізняє об'єкти купівлі-продажу й суб'єктів ринків праці, землі, капіталів та інформації;

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Особливості ринку землі. Попит і пропонування землі. Земельна рента. Ціна землі та причини її диференціації. Роль держави в організації ринку землі. Особливості ринку капіталів (кредитних ресурсів). Попит і пропозиція на ринку капіталів. Відсоток. Причини відмінностей у відсоткових ставках. Роль банків в організації ринку капіталів. Особливості ринку інформації. Попит і пропонування інформації. Ціна інформації. Доход власника інформаційних ресурсів. Роль Інтернету в забезпеченні руху інформації, його можливості та обмеження	<ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади різних форм і систем оплати праці, різних видів відсотка (за кредитами та депозитами); • характеризує причини відмінностей у заробітній платі, ренті (ціні землі), відсоткових ставках; • пояснює роль уряду в організації ринку праці та ринку землі, переваги користувача Інтернет-ресурсів; • уміє визначати рівень зарплати, ціну землі та рівень відсоткової ставки за вихідними даними
Тема 5. Підприємницька діяльність (3 год)			
		Функції підприємця та складники підприємницької діяльності. Доход і ризик у підприємстві. Підприємництво і суспільний прогрес. Види підприємств: виробничі, комерційні, посередницькі, фінансові. Мале та велике підприємство. Фермерство як особливий вид підприємницької діяльності. Приватне, колективне та державне підприємство. Переваги та обмеження різних форм підприємств.	<p>Учень</p> <ul style="list-style-type: none"> • розуміє зміст підприємницької діяльності та її значення для ринкової економіки; • наводить приклади підприємств у виробничій, комерційній, посередницькій та фінансовій сферах і приклади різних видів витрат підприємця; • розрізняє підприємницьку та іншу продуктивну діяльність; • характеризує особливі риси, які властиві підприємцям;

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Валовий доход, витрати та прибуток підприємця. Структура витрат. Способи максимізації прибутку. Прибутковість (рентабельність) як прояв результатів діяльності підприємства. Зв'язки підприємця з банками, страховими компаніями, іншими фінансово-кредитними установами. Управління підприємством. Бізнес-план підприємця	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює роль банків, страхових компаній, інших організацій у діяльності підприємства, значення бізнес-плану для управління підприємством; • уміє розраховувати валовий доход, загальні витрати, прибуток і рентабельність виробництва
Розділ 3. Національна економіка як ціле			
Тема 6. Загальні результати національного виробництва (3 год)			
		Виробничий потенціал національної економіки: трудові, земельні (природні), фінансові ресурси та технології. Сектори національної економіки: домашніх господарств, підприємницький, державний, зовнішній. Сукупні доходи та сукупні витрати: структура та взаємозв'язки. Валовий внутрішній продукт (ВВП) — показник результатів національного виробництва. Способи розрахунку ВВП. Валовий національний доход (ВНД). Реальний та номінальний ВВП. Використання ВВП для міжнародних порівнянь	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розуміє, що таке національна економіка як ціле; • розрізняє рівновагу на окремих ринках та в економіці загалом; • визначає структурні елементи сукупних доходів і сукупних витрат; • наводить приклади економічних суб'єктів, що формують окремі сектори національної економіки; • характеризує основні елементи виробничого потенціалу національної економіки; • пояснює відмінності ВВП реального та номінального; • уміє розрахувати ВВП та ВНД, порівняти ВВП на одного працівника різних країн

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
Тема 7. Економічні коливання, безробіття та інфляція (3 год)			
		Причини економічних коливань. Економічні піднесення та спади. Індикатори (показники) економічних коливань. Циклічні коливання та види циклів. Безробіття і зайнятість трудових ресурсів. Визначення рівня безробіття. Види безробіття: фрикційне, структурне, циклічне. Причини безробіття. Наслідки безробіття для національної економіки. Загальний рівень цін та інфляція. Вимірювання інфляції. Причини інфляції. Наслідки нерегульованої інфляції для національної економіки	Учень <ul style="list-style-type: none"> розуміє, що економічні коливання, безробіття та інфляція характеризують стан економіки загалом; розрізняє різні цикли, види безробіття та види інфляції; характеризує причини виникнення різних видів безробіття та інфляції; пояснює наслідки безробіття та інфляції для економіки; уміє визначити рівень безробіття та рівень інфляції, тлумачити фактичні показники інфляції та безробіття
Тема 8. Державне регулювання економіки (3 год)			
		Невдачі (обмеження) ринку як причина державного регулювання економіки. Цілі державного регулювання: економічне зростання, зайнятість, стабільність цін, конкурентоспроможність національної економіки. Інструменти фінансового регулювання: податки, видатки уряду та державний бюджет. Інструменти грошового регулювання: емісія грошей, режими формування валютного курсу.	Учень <ul style="list-style-type: none"> розуміє об'єктивні причини державного регулювання економіки; розрізняє цілі та інструменти державного регулювання економіки; визначає роль податків, трансфертів і державних інвестицій, причини незбалансованого бюджету; наводить приклади суспільних благ, створюваних державою;

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Інструменти регулювання в соціальній сфері: перерозподіл доходів, соціальні пільги, допомоги, гарантії для громадян. Суспільні блага: ознаки та необхідність державного регулювання обсягу. Підтримка конкуренції та антимонопольне регулювання	<ul style="list-style-type: none"> пояснює обмеження ринку, причини дефіциту державного бюджету та необхідність регулювання курсу національної валюти; уміє визначити структуру надходжень та видатків бюджету й оцінювати рівень дефіциту бюджету
Розділ 4. Світова економіка			
Тема 9. Міжнародна торгівля, валютні відносини, рух капіталів між країнами (3 год)			
		Сучасне світове господарство: головні ознаки. Групи країн, що формують світове господарство. Міжнародні економічні відносини. Необхідність міжнародної торгівлі та її сучасні форми. Торговий баланс країни. Міжнародні торговельні організації. Переваги членства в СОТ. Механізми встановлення валютних курсів. Міжнародні організації валютного регулювання. Форми міжнародних грошей. Європейська валютна система у ХХІ ст. СДР та євро. Валютні курси та умови зовнішньої торгівлі. Форми міжнародного руху капіталів: міжнародний кредит та іноземне інвестування.	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, у яких формах існують міжнародні економічні відносини; розуміє переваги, які отримує національна економіка, інтегруючись у світове господарство, та які функції виконують певні міжнародні фінансові й торгові організації; розрізняє групи країн, що формують світове господарство, торговий і платіжний баланс країни; наводить приклади країн, що належать до певних груп у системі світового господарства; характеризує місце України у світовому господарстві; уміє визначити сальдо торгового балансу країни

№ уроку	Дата	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Діяльність міжнародних фінансово-кредитних організацій у забезпеченні міжнародного руху капіталу. Платіжний баланс країни	
Тема 10. Переваги та загрози глобалізації (2 год)			
		Зміст глобалізації та її основні причини. Позитивні наслідки глобалізації: прискорення економічного розвитку, поширення знань і сучасних технологій. Проблеми, що потребують спільного (глобального) розв'язання: вичерпання ресурсів, забруднення довкілля, поглиблення нерівності між країнами. Місце «великих» та «малих» економік у процесах глобалізації. Основні загрози глобалізації: втрата керованості національних економік, панування міжнародних монополій. Способи протидії загрозам глобалізації	Учень <ul style="list-style-type: none"> • розуміє об'єктивну причинність глобалізації; • визначає місце різних країн у глобалізаційних процесах; • наводить приклади загроз глобалізації; • пояснює переваги глобалізації; • уміє ілюструвати наслідки глобалізації статистичними даними

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ — ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ»*

3–4-й класи (5 годин)

*А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчереда***

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 3 від 13.10.2010 р.), лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.10.2010 р. № 1.4/18-Г-728.

Пояснювальна записка

Упровадження знань про раціональне, отже, здорове харчування є важливою складовою сучасної освіти. Сучасній людині потрібно знати основи споживання здорової їжі, розуміти критерії вибору якісних і безпечних харчових продуктів, формувати основи раціональної споживчої поведінки.

Цей курс створено в контексті свідомого підходу суспільства до основ споживання та концепції споживчої освіти, що була оприлюднена в Україні 2008 року. Споживча освіта реалізується шляхом формування раціональної та свідомої споживчої поведінки і є актуальним завданням сучасної системи освіти в Україні. Така освіта має посісти чільне місце та є необхідною в початкових класах сучасних закладів освіти.

Важливим завданням школи в контексті здорового споживання є формування основ раціонального харчування дітей. Адже

* За матеріалами посібника: Здоров'я дитини — здорове харчування : навч.-метод. посіб. для вчителя навч. курсу за вибором для 3–4 кл. [Довгань А. І., Овчарук О. В., Пужайчереда Л. М. За заг. ред. О. В. Овчарук]. — К. : Друкарня ТОВ «Вольф». — 2010. — 44 с.

** А. І. Довгань, канд. геогр. наук, доцент обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ; О. В. Овчарук, завідувач інформаційно-аналітичного відділу педагогічних інновацій інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, канд. пед. наук, ст. наук. співр.; Л. М. Пужайчереда, редактор журналу «Економіка в школах України» Видавничої групи «Основа».

сьогодні, покладаючись на рекламу продуктів харчування, діти та батьки нерідко опиняються перед складним вибором не на користь натуральних продуктів. Саме тому питання вибору продуктів, які діти споживають щодня, важливе для батьків і для педагогів.

Організація системи споживчого виховання та навчання школярів ґрунтується на сучасному законодавстві: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про рекламу», Постанові Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки», Постанові Президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей та молоді», Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах», Концепції споживчої освіти (2008 р.).

Проект «Здоров'я дитини — здорове харчування», що реалізується в Україні в рамках співпраці Інституту інформаційних технологій НАПН України з Благодійною організацією «Центр споживчих ініціатив» та ПАТ «Бель Шостка Україна», ставить за мету популяризацію здорового способу життя школярів, раціонального харчування, упровадження у зміст освіти знань про здорове харчування, сприяння формуванню споживчої культури в учнів, батьків та вчителів і безпечної поведінки в інформаційному просторі.

Для реалізації цієї мети було створено курс за вибором для учнів 3–4-го класів загальноосвітніх навчальних закладів «Здоров'я дитини — здорове харчування».

Метою курсу є ознайомлення школярів із загальними підходами до раціонального харчування, формування раціонального способу мислення, уміння робити свідомий споживчий вибір та формування культури здорового харчування.

Завдання курсу:

- формувати навички та компетентності свідомої споживчої поведінки й культури здорового харчування;
- формувати вміння знаходити й аналізувати інформацію про продукти харчування, які діти та дорослі споживають щодня;
- показати значення для здоров'я людини раціону харчування, якості продуктів, їх кількості та режиму прийому їжі;
- навчити робити висновок про роль здорового харчування в житті людини;
- навчити користуватися інформацією щодо термінів придатності продуктів харчування, термінів і умов споживання та зберігання продуктів;

- навчити учнів розпізнавати корисні та некорисні продукти;
- розтлумачити основні поняття поживних речовин для людини;
- навчити учнів робити висновок про набір страв для здорового харчування;
- формувати навички збереження здоров'я під час споживання продуктів.

Шляхи впровадження курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування»:

- через упровадження окремого навчального предмета «Здоров'я дитини — здорове харчування»;
- шляхом інтеграції споживчих знань у сфері раціонального харчування у зміст різних предметів;
- шляхом упровадження основ раціонального харчування у зміст позакласної та позашкільної освіти, для проведення виховних заходів, роботи з батьками.

Пропонований курс має доповнити основні курси. Міжпредметні зв'язки: з екологічним вихованням, основами здоров'я, фізичною культурою, основами безпеки життєдіяльності, образотворчим мистецтвом, природничо-математичними дисциплінами, предметами «Я і Україна», «Довкілля» тощо. Курс також може виступати й окремим модулем, який доповнює навчальні предмети.

У початковій школі курс за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування» забезпечить набуття учнями базових споживчих знань, формування основ раціонального харчування та свідомої споживчої поведінки. Важливим є також викладання подібної дисципліни в основній та старшій школах.

Крім того, програма курсу є важливою складовою громадянської освіти, неперервної економічної освіти та споживчої освіти.

Важливою характеристикою курсу є його персоніфікований та прикладний характер, який безпосередньо стосується життя та інтересів кожної людини.

Особливу увагу слід приділити оцінюванню навчальних досягнень учнів — здійснювати його в ігровій, нестандартній формі, використовуючи досвід та ставлення школярів. Перевірці й оцінюванню має підлягати здатність учнів використовувати набуті знання, уміння, навички у повсякденному житті.

Пропонований курс укладено та систематизовано як наскрізний. Його можна вивчати окремо в такій тематичній послідовності:

- Що потрібно для здорового організму?
- Що таке здорове харчування (збалансоване харчування, режим, навантаження)?

- Корисні та некорисні продукти (негативні наслідки).
- Молоко та молочні продукти.
- Як визначити якісний продукт (споживча культура)?

Проект «Здоров'я дитини — здорове харчування» розроблено у вигляді навчально-методичного комплексу, до якого входять:

- програма курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування»;
- методичні рекомендації щодо впровадження курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування»;
- навчально-методичний посібник для вчителя;
- робочий зошит для учня «Подорож країною здоров'я».

Навчально-методичний комплект до курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування» розроблено за підтримки Благодійної організації «Центр споживчих ініціатив», ПАТ «Бель Шостка Україна» та ЗАТ «Віллард Груп».

Автори навчально-методичного комплексу пропонують різні форми й методи навчання: навчальні ігри, практикуми, екскурсії, бесіди, вікторини, конкурси.

Навчально-методичний посібник для вчителя містить необхідну інформацію для проведення навчальних занять за визначеними темами. Кожен тематичний блок у посібнику для вчителя містить ґрунтовну інформацію щодо тем, які є предметом вивчення, допомагають з'ясувати ключові поняття та ознайомитись із формами проведення уроку, виконання завдань і роботи в класі.

Посібник для вчителя містить також **інформацію для роботи з батьками**, які долучаються до закріплення змісту уроків та навичок, отриманих під час роботи в класі, а також до підтримки концепції здорового харчування дітей і сімей, до просвітницької роботи.

Робочий зошит для учнів є інструментом для школярів у виконанні завдань, які пропонує вчитель під час навчальних занять і виховних заходів.

Програма курсу за вибором

«Здоров'я дитини — здорове харчування», 3–4-й класи (5 годин)

Кількість годин, тема уроку	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема 1. Що потрібно для організму? (1 год)	Роль харчування у житті людини. Білки, жири, вуглеводи. Вітаміни. Мінеральні речовини та мікроелементи. Вода. Практична робота: робота з малюнками в робочому зошиті на сторінці «Зупинка “Вітамінна”»	Учень: • називає речовини, необхідні людському організму; • розуміє значення для організму людини білків, жирів, вуглеводів, вітамінів; • наводить приклади продуктів харчування, що містять корисні речовини; • робить висновок про значення здорового харчування
Тема 2. Що таке здорове харчування, збалансоване харчування, режим, навантаження? (1 год)	Здорове та раціональне харчування. Вимоги до раціонального харчування. «Піраміда раціонального харчування». Режим харчування. Практична робота: робота з малюнками в робочому зошиті на сторінці «Зупинка “Корисна”»	Учень: • має уявлення про здорове (раціональне) харчування; • називає основні правила раціонального харчування; • розкриває зміст «піраміди раціонального харчування»; • описує значення для здоров'я людини не тільки раціону харчування, а й якості продуктів, їх кількості та режиму прийому їжі; • робить висновок про роль здорового харчування в житті людини

Кількість годин, тема уроку	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема 3. Корисні та некорисні продукти (негативні наслідки) (1 год)	Перелік корисних продуктів. Некорисні продукти харчування. Практична робота: робота з малюнками в робочому зошиті на сторінці «Зупинка “Продуктова”»	Учень: • має уявлення про продукти харчування, корисні для організму людини; • розпізнає та називає корисні й некорисні продукти харчування; • розуміє значення поживних речовин для людини; • наводить приклади найкорисніших продуктів і тих, уживання яких потрібно зменшити; • робить висновок про набір страв для здорового харчування
Тема 4. Молоко та молочні продукти (1 год)	Молочна продукція. Молочно-кислі продукти. Практична робота: робота з малюнками в робочому зошиті на сторінці «Зупинка “Молочна”». Робота з батьками. «Чим корисний для дитини твердий сир?» Зустріч із мамою, татом (бабусею, дідусем) одного з учнів. Додаткові вправи з учнями. 1. Аукціон «Страви з використанням молока і молочних продуктів». 2. Конкурс «Молочний коктейль». 3. Конкурс «Народна мудрість». 4. Конкурс «Реклама сиру»	Учень: • має уявлення про значення молока для організму дитини; • називає основні молочні продукти; • знає особливості приготування сиру; • розуміє, що потрібно організму для повноцінного розвитку

Кількість годин, тема уроку	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема 5. Підсумковий урок. Як визначити якісний продукт (споживча культура) (1 год)	Споживання. Якісні продукти. Упаковка продуктів. Маркування. Якісні послуги. Ознаки якісних і неякісних продуктів. Практичні роботи: • практична робота № 1 «Розповідь упаковки»; • практична робота № 2 «Експерсія в супермаркет (продуктовий магазин)». Бесіди 1. Бесіда «Ознаки неякісних товарів». 2. Гра «Чужий серед своїх». 3. Гра «Не помились». 4. Рольова гра «Увага! Наші помилки». 5. Бесіда «Ця цікава упаковка». 6. Бесіда «Відкритий мікрофон». 7. Зустріч із «Айболітем». 8. Вправа «Доповніть речення...»	Учень: • має уявлення про якість продуктів харчування; • користується інформацією щодо термінів придатності продуктів харчування, термінів і умов споживання та зберігання молочних продуктів; • розрізняє за зовнішніми ознаками неякісні продукти; • усвідомлює вплив неякісних продуктів на здоров'я людини; • наводить приклади життєвих ситуацій, коли якість продуктів харчування була ненаалежною; • робить висновок про необхідність визначення ознак неякісних продуктів харчування

Календарно-тематичне планування

№ уроку	Дата проведення уроку	Тема уроку	Примітки
1		Що потрібно для організму?	
2		Що таке здорове харчування (збалансоване харчування, режим, навантаження)?	
3		Корисні та некорисні продукти (негативні наслідки)	
4		Молоко та молочні продукти	
5		Підсумковий урок. Як визначити якісний продукт (споживча культура)?	

Література

1. Бібік Н. М., Бойченко Т. Є., Коваль Н. С., Манюх О. І. Основи здоров'я : підручник для 2 класу. — К. : Навчальна книга, 2003. — 111 с.
2. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи // Початкова освіта. — 2005. — № 46. — С. 2–4.
3. Гриценчук О. О., Овчарук О. В. Впровадження основ споживчих знань у систему загальної середньої освіти в Україні: аналітичний коментар. — Захист прав споживачів у Європейському Союзі. Спільнота споживачів та громадські об'єднання / Аналітичний звіт. — К. : 2007. — С. 34–36.
4. Законодавство України про захист прав споживачів / відп. ред. В. Є. Демський. — К. : Юрінком-Інтер, 1999. — 464 с.
5. Єресько О. В. Методичні рекомендації щодо вивчення предмета «Основи здоров'я» / О. Єресько // Здоров'я та фізич. культура. — 2005. — № 6. — С. 13–15.
6. Концепція споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи споживчих знань : навч.-метод. посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–12 кл. / Т. В. Гільберг, А. І. Довгань, С. Л. Капіруліна та ін. : За заг. ред. Н. В. Бескової, А. С. Єрохіної, К. О. Максименко, О. В. Овчарук. — К. : Навч. книга, 2008. — 216 с. : іл. — С. 13–20.
7. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації / М-во України у справах сім'ї, дітей та молоді; Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді; Представництво дит. фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. — К., 2004. — 108 с.
8. Резолюція 39/248 Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» — <http://consumers.unian.net/ukr/detail/4464> — електронний ресурс.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки». <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws> — електронний ресурс.
10. Програма «Абетка харчування». Методичний матеріал для вчителя. 1 клас / О. М. Ващенко, С. О. Свириденко, О. В. Чорновіл. — К. : Нестле-Україна, 2009. — 28 с.
11. Як виростити дитину здоровою : посібник для батьків шкільного віку / Т. Бойченко, Н. Колотій, А. Царенко та ін. — К. : Прем'єр-Медіа, 2001. — 204 с.
12. Портал споживача www.consumerinfo.org.ua — електронний ресурс.

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ — ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ»

5–7-й класи (17 годин)*

А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчереда**

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 1 від 30.01.2012 р.), лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.02.2012 р. № 14.1/12-Г-55.

Пояснювальна записка

Культура здорового харчування є життєвою необхідністю сучасної людини. Упровадження знань і формування навичок раціонального харчування є не тільки важливим елементом освіти з основ здоров'я, а й базою для розвитку життєвих компетенцій сучасної людини.

Сьогодні, безумовно, потрібно знати основи споживання здорової їжі, уміти робити свідомий вибір серед широкого спектру продуктів харчування, бути економічно освіченим.

Споживча освіта, зокрема освіта з основ здорового харчування, реалізується шляхом впровадження навчальних курсів, що сприяють формуванню відповідної свідомої поведінки. Курс розроблено в контексті свідомого підходу суспільства до основ споживання та Концепції споживчої освіти, яку було оприлюднено в Україні 2008 року.

* За матеріалами посібника: Здоров'я дитини — здорове харчування : навч.-метод. посіб. для вчителя навч. курсу за вибором для 5–7 кл. [Довгань А. І., Овчарук О. В., Пужайчереда Л. М. За заг. ред. О. В. Овчарук]. — К. : Друкарня ТОВ «Вольф». — 2010. — 44 с

** А. І. Довгань, канд. геогр. наук, доцент обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ; О. В. Овчарук, завідувач інформаційно-аналітичного відділу педагогічних інновацій інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, канд. пед. наук, ст. наук. співр.; Л. М. Пужайчереда, редактор журналу «Економіка в школах України» Видавничої групи «Основа».

Організація системи споживчого виховання та навчання школярів ґрунтується на сучасному міжнародному й українському законодавстві: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про рекламу», Постанові Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки, Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти в Україні» (Національна доктрина розвитку освіти в Україні 17/14/2002); Постанові Президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей та молоді», Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах», Концепції споживчої освіти (2008 р.).

Метою курсу є ознайомлення школярів із загальними підходами до раціонального харчування, формування раціонального способу мислення, уміння робити свідомий споживчий вибір та формування культури здорового харчування.

Завдання курсу

- ✓ Формувати в учнів:
 - навички та компетентності свідомої споживчої поведінки та культури здорового харчування;
 - уявлення про роль здорового харчування в житті людини;
 - знання про взаємозв'язок здоров'я та харчування;
 - знання про взаємозв'язок організму людини з природним оточенням та харчуванням;
- ✓ розвивати в учнів мотивацію дбайливого ставлення до власного здоров'я через уміння робити правильний вибір раціону та режиму харчування;
- ✓ виховувати в учнів культуру харчування.

Навчати школярів 5–7-х класів основ здорового раціонального харчування та свідомого споживчого вибору ми пропонуємо різними шляхами:

- через упровадження курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування»;
- шляхом інтеграції споживчих знань у сфері раціонального харчування у зміст різних предметів;
- шляхом упровадження основ раціонального харчування у зміст позакласної та позашкільної освіти, для проведення виховних заходів, роботи з батьками.

Важливою характеристикою курсу є його персоніфікований і прикладний характер, який має безпосереднє відношення до життя та інтересів кожної людини.

Курс, що пропонується, укладено та систематизовано як наскрізний, його також можна вивчати окремо в певній тематичній послідовності.

- Харчування — основа життя і діяльності людини.
- Харчові речовини та їх функції.
- Харчування та здоров'я.
- Вимоги до їжі.
- Безпечне харчування та соціум.
- Вода. Напої.
- Молоко та молочні продукти.
- Овочі, ягоди та фрукти, гриби.
- Злакові, їх харчові цінності та функції. Хліб і хлібобулочні вироби.
- М'ясо та риба. Продукти тваринництва, птахівництва та бджільництва.
- Способи приготування їжі та її корисність для здоров'я.
- Як визначити якісний продукт у крамниці (супермаркеті) на ринку.
- Харчовий раціон школяра. Правила здорового способу життя. Особливості харчування школяра-підлітка.

Автори курсу за вибором рекомендують використовувати різні форми й методи навчання: навчальні ігри, практикуми, екскурсії, бесіди, вікторини, конкурси.

Важливим автори курсу вважають відхід від традиційних форм оцінювання навчальних досягнень учнів. Перевірку вмінь учнів використовувати набуті знання, навички та компетентності можна здійснювати під час виконання практичних завдань, досліджень через ставлення школярів до питань здорового харчування.

Проект «Здоров'я дитини — здорове харчування» розроблено у вигляді навчально-методичного комплексу, до якого входять:

- програма курсу за вибором «Здоров'я дитини — здорове харчування»;
- навчально-методичний посібник для вчителя;
- робочий зошит для учня.

Навчально-методичний комплект розроблено за підтримки Благодійної організації «Центр споживчих ініціатив» та ПАТ «Бель Шостка Україна».

Кожен тематичний блок у посібнику для вчителя вміщує інформацію щодо тем, які є предметом вивчення та допомагає з'ясувати ключові поняття, ознайомитись з особливостями проведення уроку, виконання завдань.

Робочий зошит зробить цікавим і зручним навчальний процес для учня, полегшить сприйняття учнями інформації та надасть можливості виконати практичні справи.

Добираючи матеріали посібника для вчителя та робочого зошита для учнів, автори сподівалися, що він стане у пригоді всім, хто зацікавиться даною тематикою, сприятиме набуттю здоров'язбережувальних компетентностей учнями, допоможе навчитися робити свідомий споживчий вибір.

Курс за вибором для 5–7-х класів ЗНЗ «Здоров'я дитини — здорове харчування» допоможе учасникам навчально-виховного процесу розширити свої споживчі знання, обізнаність з питань здорового харчування та свідомого вибору продуктів харчування.

Програма курсу за вибором для учнів 5–7-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Здоров'я дитини — здорове харчування»

(17 годин, у тому числі 1 година резерву)

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	1	Харчування — основа життя і діяльності людини. Що таке їжа? Навіщо ми їмо? Традиції харчування. Вибір продуктів харчування — запорука здоров'я	Учень: • знає, як на організм людини впливають продукти харчування та особливості харчування різних народів; • розуміє, що правильний вибір продуктів харчування — це запорука здоров'я; • усвідомлює, що від того, як людина харчується, залежить її здоров'я, настрої, працездатність
2	1	Харчові речовини та їх функції. Склад продуктів харчування, вітаміни та мікроелементи.	Учень: • знає про склад продуктів харчування; • розуміє роль білків, жирів, вуглеводів та інших харчових речовин для організму людини;

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
		Роль жирів, білків, вуглеводів, мінеральних речовин	• усвідомлює необхідність оптимальних показників вживання білків, жирів, вуглеводів у процесі харчування; • застосовує на практиці вміння обирати найкорисніші (за групами харчових речовин) продукти харчування
3	1	Харчування та здоров'я. Вплив харчування на здоров'я людини. Піраміда харчування. Класифікація продуктів (напої, крохмалисті, фрукти, овочі, молочні продукти, м'ясо, риба, яйця, жири)	Учень: • знає про роль раціонального харчування для здоров'я людини; • розуміє особливості раціонального харчування; • усвідомлює необхідність дотримання певних принципів у харчуванні; • демонструє вміння визначати різні групи продуктів харчування
4	1	Вимоги до їжі. Системи харчування та дієти. Вегетаріанство. Корисні продукти. Харчові добавки і здоров'я людини. Малокорисні продукти. Синтетичні продукти та ГМО, консерванти	Учень: • знає основні типи та приклади шкідливих харчових добавок; • розуміє особливості природних і синтетичних продуктів харчування; • усвідомлює необхідність максимально використовувати у своєму харчовому раціоні корисні продукти; • застосовує на практиці знання про системи харчування людини
5	2	Безпечне харчування та соціум. Соціальне оточення (довкілля) та харчування школяра. Небезпеки (реклама, негативний приклад і вплив однолітків, несанкціонована торгівля, асортимент мало-якісної та шкідливої продукції тощо) та як їм протидіяти.	Учень: • знає основні засади безпечного харчування; • розуміє особливості небезпек у харчуванні та шляхів їх уникнення; • усвідомлює необхідність аналізу реклами продуктів харчування; • демонструє вміння визначати малоякісні або шкідливі продукти

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
		Моя відповідальність у харчуванні. Реклама	
6	1	Вода. Напої (чай, кава, соки, солодка вода, компоти, морси). Що і для чого потрібно пити?	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає про роль різних безалкогольних напоїв для повноцінного функціонування організму людини; усвідомлює необхідність раціонального вживання безалкогольних напоїв
7	1	Молоко та молочні продукти. Сири та їх властивості. Йогурти та кефіри, їх поживність. Морозиво — особливий продукт дитячого харчування	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає класифікацію та головні особливості молочних продуктів харчування; характеризує корисні властивості молока та молочних продуктів; усвідомлює необхідність внесення до свого раціону різних молочних продуктів; уміє аналізувати інформацію, що міститься на етикетках молочних продуктів
8	2	Овочі, ягоди та фрукти — найвітамінніші продукти. Їх харчова цінність, способи споживання та застереження. Гриби — безпека та небезпека	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає необхідну інформацію про овочі, ягоди та фрукти, які корисні для школярів; розуміє основні характеристики поживності й харчової цінності вказаних продуктів харчування; усвідомлює небезпеку вживання неякісних чи отруйних продуктів харчування вказаних груп; застосовує на практиці основні принципи обробки, приготування, зберігання та вживання продуктів харчування вказаної групи
9	1	Злакові, гречані та бобові культури, їх класифікація, харчова цінність та функції.	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає про основні показники харчової цінності злакових, гречаних і бобових культур, хліба та хлібобулочних виробів;

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
		Особливості приготування та вживання страв із різних крупів. Хліб та хлібобулочні вироби	<ul style="list-style-type: none"> усвідомлює особливості виготовлення та споживання хлібобулочних виробів; застосовує на практиці основні принципи обробки, приготування, зберігання та вживання продуктів харчування вказаної групи

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
10	1	М'ясо та риба. Продукти тваринництва, птахівництва та бджільництва. Їх місце в харчуванні школярів	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає про способи визначення якості продуктів тваринництва, птахівництва, бджільництва; розуміє основні характеристики поживності й харчової цінності вказаних продуктів харчування; усвідомлює, залежність здоров'я та працездатності від вживання продуктів вказаної групи; застосовує на практиці основні принципи обробки, приготування, зберігання та вживання продуктів харчування вказаної групи
11	1	Способи приготування їжі та її корисність для здоров'я. Способи обробки сировини. Види теплової обробки продуктів харчування. Зміна харчової цінності під час обробки. Особливості приготування, зберігання і споживання їжі	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає про способи первинної та теплової обробки продуктів харчування; розуміє, які зміни харчової цінності відбуваються в продуктах під час теплової обробки; усвідомлює правила приготування, зберігання і споживання їжі; застосовує на практиці основні принципи обробки, приготування, зберігання та вживання продуктів харчування вказаної групи

№ з/п	К-сть годин	Зміст теми	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
12	1	Якість товарів. У крамниці (супермаркеті), на ринку. Як визначити якісний продукт (упаковка, етикетка, штрих-код, маркування). Ознаки неякісної продукції. Споживчий кошик. Способи та умови зберігання продуктів харчування	Учень: • знає, за якими показниками визначається якість товарів; • розуміє поняття «споживчий кошик»; усвідомлює особливості купівлі споживчих товарів у крамниці, супермаркеті, на ринку; • застосовує на практиці основні принципи зберігання продуктів харчування
13	1	Харчовий раціон школяра. Правила здорового способу життя. Раціональне харчування. Особливості харчування школяра-підлітка	Учень: • називає основні правила здорового способу життя; • розуміє особливості формування харчового раціону й організації режиму харчування; • застосовує на практиці основні принципи раціонального харчування, уміння дотримуватися харчового раціону та режиму харчування
14	1	Узагальнювальне заняття: учнівський проект, вікторина, конкурс, випуск класної газети тощо	Учень: застосовує на практиці набуті знання про основні принципи здорового харчування
15	1	Резерв	

Література

1. *Безпека харчування: сучасні проблеми: Посібник-довідник* / Укл. : А. В. Бабюк, О. В. Макарова, М. С. Рогозинський, Л. В. Романів, О. Є. Федорова. — Чернівці : Книги — XXI, 2005. — 456 с.
2. *Вельтищев Ю. В.* Экология и питание детей // Вопросы питания. — 1996. — № 5. — С. 14–17.
3. *Возіанов О. Ф.* Харчування та здоров'я населення України // Журнал Академії медичних наук України. — 2002. — Т. 8. — № 4. — С. 645–657.
4. *Воробьев Р. И.* Питание и здоровье. — М. : Медицина, 1990. — 160 с.

5. *Димань Т. М., Мазур Т. Г., Нагорнюк О. М.* Структура харчування студентської молоді / Мат. I Міжнарод. наук.-практ. конф. «Екотрофологія. Сучасні проблеми» (30 травня — 1 червня 2005 р.). — Біла Церква, 2005. — С. 153–156.
6. *Загальна гігієна з основами екології* : підручник / За ред. В. А. Кондратюка. — Тернопіль : Укрмедкнига, 2003.
7. *Нагорнюк О. М.* Екологія харчування — важливий елемент національної безпеки / Мат. I Міжнарод. наук.-практ. конф. «Екотрофологія. Сучасні проблеми» (30 травня — 1 червня 2005 р.). — Біла Церква, 2005. — 285 с.
8. *Основи організації громадського харчування в навчальних закладах* / За ред. В. І. Шулявського. — К., 1996.
9. *Принципи здорового харчування* : посібник для поліпшення якості роботи. — К. : Ін-т кардіології АМН України, 2001. — 30 с.
10. *Сердюк А. М.* Еколого-гігієнічні проблеми харчування // Журнал Академії медичних наук України. — 2002. — Т. 8. — № 4. — С. 677–684.
11. *Смоляр В. И.* Рациональное питание. — К. : Наук. думка, 1991. — 368 с.
12. *Харчування людини* / Т. М. Димань, М. М. Барановський, М. С. Ківата та ін. : Під ред. Т. М. Димань. — Біла Церква, 2005. — 300 с.
13. *Хрипкова А. Г.* и др. Возрастная физиология и школьная гигиена : пособие для пед ин.-тов / А. Г. Хрипкова, М. В. Антропова, Д. А. Фарбер. — М. : Просвещение, 1990. — С. 201–213.
14. *Цаценко Г. Г.* Гігієна та екологія людини : навчальний посібник. — Львів : Афіша, 2000. — 248 с.
15. *Електронні ресурси.* — Режим доступу:
<http://f4ltd.com.ua> — «Сайт про дітей»
<http://79l.ru> — «Сім'я — сайт про дітей»
<http://ostriv.in.ua> — за підтримки Інституту обдарованої дитини
[http://podolyanin.com.ua/health/2231/сайт приватної газети «Подольанин»](http://podolyanin.com.ua/health/2231/сайт%20приватної%20газети%20Подольанин)
<http://zdorovyekonst.ucoz.ru> — «Здоров'я — мудрих гонимих»
<http://zdorovja.kiev.ua> «Здоров'я і здоровий спосіб життя»
<http://sprosimam.org.ua> «Спросіть мам»
<http://www.kralya.org.ua/dijety-dlya-shudnennya/ratsionalna-dijeta.html> «Раціональна дієта»

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ФІНАНСОВЕ ВИХОВАННЯ»

8-й клас (32 години)

*С. В. Біденко, І. А. Золотаревич**

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 2 від 25.05.2012 р.), лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.08.2012 р. № 14.1/12-Г-214.

Пояснювальна записка

Програма курсу «Фінансове виховання» для учнів 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) розроблена за формою, запропонованою Міністерством освіти та науки України, але з незначними відхиленнями, обумовленими специфікою предмета, що вивчається.

Обґрунтування необхідності вивчення курсу «Фінансове виховання» у школі

У грудні 2010 року Проект розвитку фінансового сектора FinRep Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) провів дослідження фінансової грамотності й обізнаності населення України. Результати невтішні. Пересічний українець небагато знається на фінансах, користується головним чином простими банківськими послугами, майже нічого не знає про свої права як споживач фінансових послуг і не довіряє фінансовим установам.

У такому суспільстві формується свідомість сучасних підлітків. Зрозуміло, що інформація про гроші, їхню роль і функції у суспільстві надходить їм безсистемно та з різних джерел. Тому уявлення молоді про фінанси — неупорядкований набір стереотипів, часто суперечливих, далеких від реальності.

* С. В. Біденко, голова Всеукраїнського громадського об'єднання «Асоціація нової економічної освіти»; І. А. Золотаревич, співзасновник Всеукраїнського громадського об'єднання «Асоціація нової економічної освіти».

Знання та навички, необхідні для зваженої фінансової поведінки, молодій людині часто доводиться здобувати самотійно. Цей процес часто буває тривалим, болісним як для особистості, так і для суспільства.

Більшість розвинених країн уже усвідомили цю проблему. Уряди запроваджують заходи щодо підвищення фінансової грамотності населення, і в першу чергу — через навчання школярів. Це логічно: якщо родина не завжди здатна допомогти підлітку виробити адекватне ставлення до грошей, то ці функції мусить взяти на себе школа. Наприклад, при Єврокомісії було створено експертну раду, яка допомагала в підготовці шкільного курсу з фінансової грамотності Німеччині та Чехії, Нідерландам, Швеції, Франції та деяким іншим країнам ЄС. З 2011 року уроки фінансового виховання стануть обов'язковими у школах Британії. Міністерство освіти Чехії у рекордний термін затвердило стандарти фінансової грамотності — набір елементарних понять, у яких має розбиратися будь-який учень початкової школи.

Проте в Україні досі не існує затвердженої шкільної програми, яка мала б навчити молодь основам фінансів у реальних умовах ринкової економіки. Переважна більшість затверджених МОН програм шкільних курсів, які так чи інакше стосуються економіки або фінансів, спрямовані на професійну підготовку майбутніх студентів економічних ВНЗ, коледжів тощо.

Пропонований курс є принципово відмінним. Він не передбачає підготовку фінансистів або економістів, тому не містить системи теоретичних знань. Мета авторів курсу — формування здорового світогляду та раціональних фінансових навичок, необхідних будь-якій сучасній людині незалежно від її майбутньої професії, оскільки ця людина незабаром почне заробляти та витратити гроші.

Ми пропонуємо програму курсу, зорієнтованого на ідеї та принципи нової економічної освіти — фінансової грамотності та розвитку підприємницьких здібностей.

Фінансова грамотність визначена нами як сукупність знань, умінь та навичок, потрібних для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності та здатність розуміти зміст фінансових продуктів і послуг.

Розвиток підприємницьких здібностей визначений нами як процес формування навичок з ухвалення рішень в управлінні проектами та основ ведення бізнесу, умінь організовувати виробництво та випуск товарів, а також розвиток здібностей новатора, для

впровадження нових технологій, продуктів, методів організації виробництва.

Це саме ті необхідні знання, уміння та навички, які необхідно дати сьогодишнім школярам — новому поколінню підприємницьки орієнтованих і фінансово освічених українців.

Головні цілі вивчення курсу «Фінансове виховання у школі»

Вивчення курсу «Фінансове виховання» у старших класах ЗНЗ спрямоване на досягнення таких цілей:

- виховання фінансово незалежної особистості та законослухняного громадянина;
- формування свідомості людини, яка визнає такі цінності: право на працю та винагороду, свобода підприємництва, недоторканість приватної власності, толерантність, економічна незалежність, соціальна відповідальність, законність тощо;
- засвоєння знань про фінансові закономірності, особистий і сімейний бюджети, культуру та практику підприємництва;
- закріплення навичок раціональної фінансової поведінки в різних ситуаціях, самостійності та комунікативних умінь;
- розвиток мислення, тобто здатності аналізувати, прогнозувати і планувати, самостійно робити висновки й узагальнення.

Учень, який успішно опанує курс, матиме такий набір практичних навичок:

- планує, керує, стежить за власним бюджетом і бюджетом родини;
- може запропонувати способи вирішення конкретних життєвих ситуацій, відшукавши незадіяні ресурси або переглянувши систему витрат;
- орієнтується у фінансових установах та фінансових продуктах, розуміє різницю між ними;
- здатний оцінити переваги та недоліки конкретної фінансової пропозиції, може підібрати оптимальний продукт для певної життєвої ситуації;
- відрізняє пропозиції з високим ступенем ризику та відверто шахрайські, дотримується норм фінансової безпеки;
- знає права споживача та здатний правильно й ефективно застосовувати ці знання;
- дотримується правил ділової поведінки й етики, уміє складати резюме, адекватно поводитися на співбесіді, має навички самопрезентації;
- уміє складати прості бізнес-плани.

Структура курсу

Програму розраховано на 32 стандартні навчальні години (45 хвилин кожна). Курс розбитий на 7 основних розділів, у кожному з яких міститься кілька тем. Їх інформаційне наповнення, послідовність і розподіл по семестрах ґрунтується на логіці, яка передбачає поступальний рух від простого до складного. Структура курсу також включає 4 уроки, повністю присвячених діловим іграм. Завдяки іграм учні закріплюють знання, засвоєні на уроках, формують і закріплюють бажані навички, а також моделюють можливі реальні ситуації. Структура курсу також містить 4 резервні години.

Розділи	Теми
Початковий	«Введення» «Звідки беруться гроші?» «Роль грошей у нашому житті» «Принципи управління фінансами»
Історія, види та функції грошей	«Історія грошей» «Види грошей» «Функції грошей»
Фінансова безпека та споживча грамотність	«Особиста фінансова поведінка та фінансові відносини з оточенням» «Реклама, маркетинг і PR: види та методи впливу» «Азартні ігри та повсякденне шахрайство» «Права споживача» «Безготівкові фінанси»
Бюджет — мистецтво управління фінансами	«Бюджет і його основні складові» «Етапи та методи ведення сімейного бюджету»
Діловий етикет	«Самопрезентація» «Документи ділової людини»
Справа життя	«Види та особливості професій» «Вибір справи життя» «Професія, спеціальність, посада» «Види зайнятості та способи оплати праці»
Підприємництво	«Підприємництво: поняття та особиста мотивація» «Види підприємництва» «Від бізнес-ідеї до бізнес-плану»

За логікою програми учні спочатку отримують базове уявлення про гроші, потім дізнаються про аспекти фінансової поведінки

людини в різних життєвих ситуаціях, а потім застосовують здобуті знання та навички, моделюючи можливе майбутнє.

Структура й тематичне наповнення курсу складалися з урахуванням реальних потреб і проблем українського сучасного суспільства. Будь-які паралелі з курсами, що читаються в школах та ВНЗ інших держав, є випадковими. Такі можливі випадкові збіги логічно пояснюються тим, що деякі проблеми та потреби є спільними для підлітків різних країн.

Методичне забезпечення курсу

Ураховуючи специфіку курсу, доцільним є забезпечення учнів окремим навчальним посібником, складеним за логікою програми (додається). Посібник гармонійно поєднує функції підручника (містить теоретичні викладки) та робочого зошита (передбачає завдання для самостійного виконання, призначений для учнів).

Учителям пропонуємо методичну збірку, завдяки якій зручно планувати вивчення кожної теми та перебіг уроку.

Рекомендованим додатком до методичної збірки є *CD* з демонстраційними та роздавальними матеріалами до деяких уроків. Для демонстрації слайдів слід використовувати проектор. Якщо такої можливості в класі немає, учителю варто виготовити ці матеріали на картоні або папері. Потрібні вчителю роздавальні матеріали можна роздрукувати з *CD* або виготовити власні за наведеним у ньому зразком.

Також учителям пропонується список рекомендованої літератури, який містить як загальні джерела, так і книги для конкретних тем.

Усі перелічені методичні матеріали (крім джерел, наведених у списку літератури) є авторською розробкою (тексти, вправи, демонстраційні матеріали, ігри, конкурси тощо).

Зв'язки з іншими дисциплінами

Опанування курсу «Фінансове виховання» учнями передбачає використання знань, здобутих на уроках:

- всесвітньої та вітчизняної історії;
- географії;
- математики;
- правознавства;
- етики та психології;
- інформатики;
- трудового навчання тощо.

Інформація та навички, засвоєні під час вивчення цього курсу, можуть бути інтегровані в подальший навчальний процес. Світоглядні засади курсу сприяють усвідомленому опануванню інших дисциплін як у загальноосвітній, так і в вищій школі.

Основні види роботи на уроці й особливості курсу

Перевагою курсу є примат практичних завдань над теорією. Практичні заняття проходять кожного уроку. Здебільшого вони мають форму:

- гри;
- конкурсу;
- самостійного пошуку відповідей на питання, поставлених викладачем;
- мозкового штурму;
- дискусії;
- ток-шоу;
- тесту;
- моделювання ситуації.

Це дозволяє втілити базовий принцип пізнання, який передбачає навчання у процесі діяльності, а також дозволяє формувати та закріплювати в учнів бажані навички.

Оцінювання курсу

Курс оцінюється за стандартною 12-бальною системою, прийнятою в українських школах. Але сам спосіб оцінювання є дещо особливим. Це пов'язане з майже повною відсутністю письмових контрольних робіт, які мало пасують до суто практичного курсу. Натомість система оцінювання ґрунтується на результатах практичних занять, що проводяться на уроці, а також на підставі періодичних (після вивчення кожного розділу) перевірок посібників. Це допомагає оцінити як діяльність учня у складі команди, так і його самостійну роботу.

Роль контрольних робіт виконують уроки — ділові ігри. Саме вони допомагають перевірити практичні навички учня, його вміння використовувати поняття й терміни, а також комунікативні та лідерські здібності. Якщо ж учень не може взяти участь у грі (наприклад, через хворобу), учитель може запропонувати йому написати реферат або твір-роздум на задану тему. Наприкінці курсу передбачено практику зі складання бізнес-плану, і саме це завдання є підсумковою контрольною роботою.

Автори пропонують таке розділення загальної оцінки:
у семестрі:

- робота на уроках (усні та письмові відповіді) — 1/3 (або 34 %) оцінки в семестрі;
- ведення посібника — 1/3 (або 33 %) оцінки в семестрі;
- ділові ігри (або реферат, твір) — 1/3 (або 33 %) оцінки в семестрі.

у навчальному році:

- оцінка за перший семестр — 1/3 (або 33 %) оцінки в році;
- оцінка за другий семестр — 1/3 (або 33 %) оцінки в році;
- складання бізнес-плану — 1/3 (або 34 %) оцінки у році.

Зміст програми

(32 навчальні години, 7 розділів, 23 теми, 4 великих гри, 4 альтернативні години, 1 підсумковий урок)

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
Введення	Загальне уявлення про курс, його сенс, зміст і специфіка. Гроші як такі. Обмеженість фінансового ресурсу. Критерії вибору за обмеженості фінансового ресурсу. Можливості, які дають гроші	<ul style="list-style-type: none"> • Знає, який курс вивчається, його специфіку, усвідомлює та формулює власну мету вивчення курсу; • здатний дати просте визначення поняттю «гроші»; • розуміє обмеженість грошових ресурсів; • володіє простими критеріями вибору під час покупки та вміє приймати споживацькі рішення
Звідки беруться гроші?	Ідеї заробітку для підлітка. Гроші як міра вартості товару. Гроші як один зі способів оцінювання праці. Гроші як вимір користі роботи для суспільства	<ul style="list-style-type: none"> • Дає кілька різних визначень поняття «гроші»; • знає, де підлітки можуть заробити гроші; • висуває власні ідеї щодо власного заробітку; • має бажання працювати та заробляти
Роль грошей у нашому житті	Виявлення та систематизація фінансових уявлень учнів. Джерела фінансових стереотипів.	<ul style="list-style-type: none"> • Розуміє наявність фінансових стереотипів; • відрізняє фінансовий стереотип від досвіду; • називає джерела уявлень про гроші та оцінює достовірність цих джерел;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
	Достовірність джерел фінансових стереотипів	<ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади фінансових стереотипів
Принципи управління фінансами	Фінансове становище як результат людської поведінки та фінансових рішень. Вплив зовнішніх і внутрішніх факторів фінансового становища. Риси характеру та звички, які визначають фінансове становище	<ul style="list-style-type: none"> • Розуміє, що фінансове становище не є «збігом обставин» та «долею»; • називає кілька універсальних принципів управління фінансами; • визначає механізм дії принципів управління фінансами; • має бажання самостійно управляти власними фінансами у майбутньому
Історія грошей	Розвиток інституту грошей протягом історії. Основні історичні віхи розвитку інституту грошей. Кореляція основних етапів розвитку інституту грошей з основними історичними епохами. Стандартизовані металеві гроші як універсальний платіжний засіб. Виникнення паперових грошей. Банки: причини виникнення та принципи роботи. Сучасність як епоха безготівкових розрахунків	<ul style="list-style-type: none"> • Називає категорії предметів, що задовольняють базові потреби людини; • наводить приклади перших грошей та найпростіші вимоги до них; • пояснює причини популярності стандартизованих металевих і паперових грошей; • будує логічну схему розвитку інституту грошей протягом історії • визначає причини та наслідки змін інституту грошей; • здатний визначити причини виникнення банків і трансформації цього інституту протягом історії
Види грошей	Натуральний або бартерний обмін у минулому та сучасному світі. Поняття грошового еквіваленту та причини його появи. Поняття товарних та символічних грошей.	<ul style="list-style-type: none"> • Дає визначення таким поняттям, як «бартер» («натуральний обмін»), «грошовий еквівалент», «товарні гроші», «символічні гроші», «декретні гроші», «номінальна вартість», «безготівкові гроші», «кредитні гроші»;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
	Різниця між товарними та символічними грошима, причини та наслідки переходу з розрахунку товарними грошима на символічні. Декретні гроші як законний спосіб платежу. Номінальна вартість грошей. Гроші як один з атрибутів незалежної держави. Безготівкові розрахунки. Поняття кредитних грошей. Гроші як можливість, а не мета	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює різницю між товарними та символічними грошима, готівковими та безготівковими розрахунками; • розуміє найпростіші механізми роботи банківської системи; • встановлює найпростіші зв'язки між грошовою системою та державою; • наводить приклади того, що неможливо купити за гроші
Функції грошей	Властивості (вимоги до) грошей: <ul style="list-style-type: none"> • стабільність; • довговічність; • однорідність; • ділимість; • відмінність; • ліквідність; • портативність. Функції грошей як засобів: <ul style="list-style-type: none"> • обігу та обміну; • виміру; • збереження; • платежу. Поняття ліквідності товарів та рейтинг ліквідності	<ul style="list-style-type: none"> • Називає властивості грошей; • пояснює сутність властивостей грошей; • перелічує функції грошей; • дає визначення кожної з функцій грошей; • наводить приклади використання грошей у тій чи іншій якості, дає визначення використання грошей у тій чи іншій ситуації; • оперує термінами «ліквідність» і «рейтинг ліквідності»; • здатний розташувати запропоновані товари відповідно до рейтингу ліквідності
Особиста фінансова безпека та фінансові відносини з оточенням	Поняття особистої фінансової безпеки. Правила особистої фінансової безпеки.	<ul style="list-style-type: none"> • Наводить приклади правил фінансової безпеки на вулиці, у магазині, школі, удома; • усвідомлює причини виникнення правил особистої фінансової безпеки;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
	Ризики, пов'язані з недотриманням основних правил особистої фінансової безпеки. Подарунки: ритуал, правила поведінки, нестандартні ситуації	<ul style="list-style-type: none"> • прагне дотримуватися правил особистої фінансової безпеки; • розуміє сенс ритуалу обміну подарунками; • пропонує власне розв'язання нестандартних ситуацій під час обміну подарунками
Маркетинг, реклама та PR: види та методи впливу	Поняття маркетингу, реклами та PR, різниця між ними. Поняття соціальної реклами. Пропаганда. Поняття політичної реклами. Мета реклами. Види реклами. Відповідність реклами запиту потенційного споживача (цільової аудиторії)	<ul style="list-style-type: none"> • Дає визначення поняттям «маркетинг», «реклама», «PR»; • пояснює різницю між маркетингом, рекламою та PR; • дає визначення термінів «соціальна реклама», «політична реклама», «пропаганда»; • наводить приклади соціальної та політичної реклами, відрізняє їх від комерційних рекламних повідомлень; • визначає різницю між цими категоріями та комерційною рекламою; • визначає мету реклами загалом та окремих повідомлень; • наводить приклади шахрайської реклами, критично оцінює рекламні повідомлення
Азартні ігри та повсякденне шахрайство	Ступені захисту грошей на прикладі гривні. Ознаки справжності грошей. Міри захисту проти отримання фальшивих або сумнівних купюр. Принцип лотереї. Поняття, історія та ознаки фінансової піраміди	<ul style="list-style-type: none"> • Знає та визначає деякі ознаки справжності різних купюр (національної валюти); • уміє розраховуватися в касі, у транспорті тощо, приймаючи ефективні рішення в разі виникнення нестандартної ситуації на підставі знання про свої права; • розуміє принцип дії лотереї, казино та гральних автоматів; • дає визначення фінансової піраміди, називає її головні ознаки, наводить приклади

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
Права споживача	Поняття «споживач» та «права споживача». Поняття «товар належної якості» та «товар неналежної якості». Поняття «істотний недолік товару». Правила заповнення книги відгуків і побажань. Деякі ефективні стратегії для захисту прав та інтересів у закладах торгівлі. Товари, що не підлягають обміну чи поверненню	<ul style="list-style-type: none"> • Дає визначення таким поняттям, як «споживач», «права споживача», «товар належної якості», «товар неналежної якості», «істотний недолік товару»; • наводить приклади товарів неналежної якості й товарів з істотними недоліками; • відрізняє товар належної якості від товару неналежної якості; • знає призначення книги відгуків і побажань, уміє скласти скаргу; • перераховує товари, що не підлягають поверненню, здатний указати принципи формування цього списку; • уміє поводитися в магазині під час виникнення нестандартної ситуації, шукає ефективні рішення на підставі знань про свої права
Безготівкові фінанси	Поняття та види безготівкових грошей. Правила безпечного користування платіжними картками. Критерії вибору банку. Вибір надійного — технологія. Основні системи електронних гаманців, переваги та недоліки електронних гаманців	<ul style="list-style-type: none"> • Дає визначення безготівковим грошам; • перелічує види безготівкових грошей; • знає правила користування банківськими картками та заходи безпеки під час здійснення подібних операцій; • здатний назвати критерії вибору банку для різних ситуацій; • володіє технологією визначення найбільш надійного банку, здатний зробити свідомий вибір та пояснити його, здатний визначити хибні принципи вибору банку; • називає основні системи електронних гаманців;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
Бюджет та його основні складові	Поняття базових потреб людини. Поняття сімейного бюджету. Прибутки та витрати як основні складові бюджету. Види прибутків — надходження та заощадження. Статті витрат — необхідні та бажані. Види сімейного бюджету: спільний, роздільний, пайовий. Переваги та недоліки кожного з видів сімейного бюджету. Поняття доброчинності як базової потреби людини. Види доброчинності	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє принцип дії електронних гаманців, знає переваги та недоліки цих систем • Дає визначення поняття «сімейний бюджет»; • дає визначення поняттям «прибутки», «витрати», розуміє різницю між ними; • наводить приклади джерел прибутків і статей витрат; • установлює зв'язок між статтями витрат і потребами людини; • розрізняє види сімейного бюджету, може пояснити переваги й недоліки спільного, роздільного та пайового бюджетів; • здатний запропонувати оптимальний вид сімейного бюджету для конкретної родини чи ситуації; • усвідомлює необхідність доброчинності для суспільства та людини
Етапи та методи ведення сімейного бюджету	Етапи формування та ведення сімейного бюджету. Поняття «замкненого кола витрат». Основні сучасні методи ведення сімейного бюджету (методи конвертів): класичний метод конвертів; метод шести конвертів; метод 60-10-10-10-10; метод чотирьох конвертів	<ul style="list-style-type: none"> • Знає головні етапи створення ефективного сімейного бюджету й технологію їх формування; • дає визначення «замкненого кола витрат»; • описує деякі методи ведення сімейного бюджету на підставі систем конвертів; • прагне взяти на себе відповідальність за ведення сімейного бюджету в майбутньому; • складає сімейний бюджет для конкретної ситуації, визначає статті прибутків і витрат; • вносить у сімейний бюджет адекватні корективи, якщо змінюється ситуація в родині

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
Самопрезентація	Поняття та потрібність самопрезентації. Первинні ділові критерії оцінки людини. Вимоги до зовнішнього вигляду ділової людини	<ul style="list-style-type: none"> Усвідомлює потрібність навичок самопрезентації; установлює зв'язок між враженням від людини та майбутніми прибутками; знає вимоги до зовнішнього вигляду ділової людини, здатний свідомо вибрати й укомплектувати діловий одяг
Документи ділової людини	Основні документи ділової людини — візитка та резюме. Поняття та історія візиток. Вимоги до сучасних візиток. Правила вручення візиток. Поняття резюме. Основні пункти резюме. Вимоги до складання резюме. Поведінка на співбесіді. Діловий етикет	<ul style="list-style-type: none"> Дає визначення поняттям «візитка» та «резюме»; знає історію походження візиток, їхні види та сучасні вимоги до їх оформлення; уміє обмінюватися візитками; розуміє сенс резюме та пояснює сенс цього документа; перелічує основні пункти резюме; визначає основні вимоги до оформлення та змісту резюме; уміє поводитися на співбесіді або під час ділової розмови, знає основні правила
Види та особливості професій	Поняття професії. Кількість професій. «Класифікатор професій». Різні методи класифікації професій: <ul style="list-style-type: none"> залежно від предмета праці; залежно від умов праці; залежно від засобів праці; залежно від мети праці. Вимоги до представників різних професій	<ul style="list-style-type: none"> Орієнтується в кількості наявних професій; знає про існування та призначення «Класифікатора професій»; уміє класифікувати професії за різними ознаками; може запропонувати власний метод класифікації професій; здатний передбачити можливі вимоги до представників різних професій
Вибір справи життя	Тріада «хочу», «можу», «потрібно» під час вибору професії.	<ul style="list-style-type: none"> Розуміє суть тріади «хочу», «можу», «потрібно»;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
	Алгоритм вибору професії на підставі тріади. Поширені помилки під час вибору професії. Поняття «справа життя» як сучасної та гнучкої альтернативи поняттю професії. Принцип вибору співробітників для компанії та принцип вибору компанії співробітником як взаємозалежних процесів. Професійні обмеження	<ul style="list-style-type: none"> здатний застосувати принцип тріади в конкретній життєвій ситуації; визначає алгоритм вибору професії; знає основні помилки у виборі професії; дає визначення «справи життя», розуміє різницю між цим поняттям та професією; усвідомлює взаємну залежність компанії та співробітника для підбирання штату; може вказати можливі вимоги та обмеження для представників конкретної професії
Професія, спеціальність, посада	Поняття «професія», «спеціальність», «посада». Різниця між поняттями «професія», «спеціальність», «посада». Поняття «професія минулого», «професія майбутнього», «вічна професія»	<ul style="list-style-type: none"> Дає визначення поняттям «професія», «спеціальність», «посада»; усвідомлює та здатний пояснити різницю між поняттями «професія», «спеціальність», «посада»; дає визначення поняттям «професія минулого», «професія майбутнього», «вічна професія»; наводить приклади «професій минулого», «професій майбутнього», «вічних професій», здатний визначити, до якої категорії належить та чи інша професія; оцінює перспективи тієї чи іншої професії на ринку праці в найближчій перспективі, пропонує альтернативні професії
Види зайнятості та способи оплати праці	Поняття «ставка», «гонорар», «бонусна система» як методи оплати праці.	<ul style="list-style-type: none"> Дає визначення поняттям «ставка», «гонорар», «бонусна система»;

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
	<p>Переваги та недоліки кожного зі способів оплати праці.</p> <p>Поняття «постійна робота в наймах», «фріланс», «власна справа».</p> <p>Переваги та недоліки видів зайнятості.</p> <p>Паралель між видом зайнятості та способом оплати праці.</p> <p>Принципи формування вимог до співробітника, визначення вакансії.</p> <p>Штатний розклад та зарплатний фонд</p>	<ul style="list-style-type: none"> • визначає переваги та недоліки кожного зі способів оплати праці; • пояснює сутність понять «постійна робота в наймах», «фріланс», «власна справа»; • може перелічити переваги та недоліки видів зайнятості; • пропонує та пояснює вибір способу оплати праці й виду зайнятості для конкретної людини чи життєвої ситуації; • здатний обрати оптимальний спосіб оплати праці та вид зайнятості залежно від власних уподобань, цілей, життєвих пріоритетів, зовнішніх обставин; • розуміє принципи роботи компанії та визначає потребу в співробітниках; • уміє скласти найпростіший штатний розклад та оголошення про пошук співробітника; • володіє поняттям «зарплатний фонд»
Підприємство: поняття та мотивація	<p>Поняття «підприємство». Відмінність підприємницької діяльності від решти видів господарювання.</p> <p>Поняття «підприємець». Особливості особистості підприємця.</p> <p>Рівень підприємницьких здібностей як системи рис характеру, умінь та навичок</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дає визначення поняттю «підприємець»; • усвідомлює та пояснює відмінність підприємницької діяльності від решти видів господарювання; • дає визначення поняттю «підприємець»; • пропонує власні критерії характеру та вмінь підприємця; • дає оцінку рівня власних підприємницьких здібностей; • володіє методологією підвищення рівня підприємницьких здібностей

Тема	Зміст навчального матеріалу	Знання та уміння учня
Види підприємництва	<p>Поняття «приватна власність» як ключового громадянського та державного інституту.</p> <p>Зв'язок інституту приватної власності з розвитком підприємницької діяльності.</p> <p>Форми підприємницької діяльності: індивідуальне підприємство; товариство; корпорація.</p> <p>Особливості, переваги та недоліки кожної форми підприємницької діяльності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дає визначення поняттю «приватна власність»; • усвідомлює та пояснює зв'язок інституту приватної власності з підприємництвом; • дає визначення таким формам підприємницької діяльності, як індивідуальне підприємство, товариство та корпорація; • знає загальні ознаки та специфіку цих видів підприємництва; • визначає переваги та недоліки різних видів підприємницької діяльності; • пропонує рішення щодо вибору форми підприємницької діяльності в різних ситуаціях
Від бізнес-ідеї до бізнес-плану	<p>Поняття бізнес-ідеї.</p> <p>Вимоги до ефективної бізнес-ідеї.</p> <p>Поняття бізнес-плану.</p> <p>Основні вимоги до бізнес-плану.</p> <p>Необхідні запитання й алгоритм складання бізнес-плану.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дає визначення бізнес-ідеї; • визначає вимоги до ефективної бізнес-ідеї; • пропонує власні варіанти бізнес-ідеї; • оцінює перспективність конкретної бізнес-ідеї в конкретній ситуації; • дає визначення бізнес-плану; • називає основні вимоги до бізнес-плану й алгоритм його складання; • здатний скласти простий бізнес-план на підставі запитань і визначеного алгоритму; • має особистий досвід презентації бізнес-ідеї та бізнес-плану

Література

1. *Сергей Биденко, Ирина Золотаревич.* Хочу зарабатывать. Полезные советы для детей и подростков + 60 идей заработка. — К. : «Баланс Бизнес Букс», 2010.

2. *Сергей Биденко, Ирина Золотаревич.* Финансовые истории для подростков. Дневник девочки о деньгах, бюджете, экономии, инвестировании и планах на будущее. — К. : «Казка», 2012.
3. *Роберт Т. Кийосаки и Шэрон Л. Лектор.* Богатый папа, бедный папа для подростков. — Минск : Попурри, 2008.
4. *Ирина Озерова.* Дети и деньги : всё, что нужно знать ребёнку, чтобы реально заработать. 33 способа детского заработка. — М. : «Вектор», 2008.
5. *Лилия Гольдберг.* Дети и деньги : как научить ценить, экономить и тратить. — М. : «Вектор», 2008.
6. *Владимир Довгань, Елена Минилбаева.* Воспитаи своего ребёнка миллионером. — М. : АСТ Астрель, 2008.
7. *Джозайн Годфри.* Как научить ребёнка обращаться с деньгами. — М. : Добрая книга, 2006.
8. *Бодо Шефер.* Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2008.

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «КЛАСТЕРНА ЕКОНОМІКА»

9-й клас (8 годин)

З. В. Філончук*

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 1 від 26.01.2012), лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 14.1/12-Г-56 від 16.02.2012 р.

Пояснювальна записка

Кінець ХХ — поч. ХХІ ст. позначилися вибухом інтересу до виробничих кластерів. Завдяки упровадженню кластерної концепції виробництва чимало країн покращили продуктивність своєї економіки.

Науковці розробили нову академічну дисципліну — «нову економічну географію» (С. Соколенко).

Програма представляє курс за вибором «Кластерна економіка», розрахований на 8 годин. Це пропедевтичний інтегрований курс, оскільки, по-перше, ознайомлює учнів з економічними категоріями та допомагає усвідомити значення економічних знань у житті та професійній діяльності людини. По-друге, розглядає сучасні підходи до територіальної організації господарства в країні й окремих регіонах, тим самим підкреслює актуальність географічних досліджень у комплексному вивченні території.

Мета курсу — через аналіз реальних економічних ситуацій різного змісту та просторового рівня сприяти розумінню сучасних підходів до соціально-економічного розвитку регіонів, ознайомити учнів із досвідом розвитку кластерної економіки у світі та

* З. В. Філончук, к. пед. н., завідувач науково-методичної лабораторії географії та економіки, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон.

визначити шляхи розв'язання регіональних проблем в економіці України.

Курс сприятиме формуванню економічної культури учнів та становленню їх громадянської позиції, оскільки дасть зрозуміти, що:

- рівень розвитку регіонів залежить як від державної регіональної політики, так і від діяльності на місцях;
- у взаємодії та співробітництві всіх зацікавлених сторін можливим є досягнення економічного результату;
- кластерна економіка є одним зі шляхів до сталого розвитку;
- плануючи економічну стратегію розвитку регіону, необхідно враховувати ментальність населення.

Програма складається зі вступу, двох модулів, висновків. Вступ ознайомлює із сучасними підходами до визначення поняття «кластер», історією економічної думки щодо розвитку кластерного підходу до територіальної організації господарської діяльності в регіоні.

Модуль I передбачає вивчення зарубіжного досвіду становлення кластерної економіки, рівня розвитку кластерів у провідних економіках світу — країн США та Європи, а також країн СНД. Розглядається вплив географічного фактора на формування кластерів.

Модуль II ознайомить учнів із можливостями та досвідом розвитку кластерів в окремих регіонах України та на місцевому рівні.

Особливість змісту курсу — його направленість на формування інноваційного економічного мислення та культури учнів 9-х класів. Як визнають спеціалісти, протягом останніх років громадяни України відходять від стереотипного мислення та цікавляться передовими сучасними технологіями.

Курс доцільно впроваджувати паралельно з вивченням розділу «Територіальний поділ України» базового курсу «Економічна і соціальна географія України» за рахунок варіативної складової навчального плану.

Ефективність викладання курсу залежить, насамперед, від учителя, і не тільки від його професійної майстерності, але й від громадянської позиції. Актуальне змістове наповнення, інноваційні форми та методи викладання, обов'язкове використання місцевого матеріалу — завдання вчителя.

Програма містить практичну складову: створення картосхем кластерів у світі та в Україні, складання схем галузевої та територіальної структури кластеру тощо.

Зміст програми (8 годин)

Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
Вступ. Історія розвитку кластерних технологій (1 год)	
Поняття «кластер» у різних галузях знань. Підходи до визначення терміна в економіці та географії. Історія розвитку кластерних технологій. Класери та перспективний регіональний розвиток	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює мету курсу; • розкриває зміст понять «кластер», «кластерна економіка»; • називає вчених-економістів — дослідників кластерних технологій; • характеризує внесок учених у дослідження кластерів; • аналізує соціально-економічну ситуацію в регіоні; • використовує статистичні дані
Розвиток кластерної економіки у світі (1 год)	
Конкурентоспроможність країн світу за оцінками <i>WEF</i> . Кластерний розвиток як один із шляхів підвищення конкурентоспроможності. Концепція кластерного розвитку європейських країн. Реалізація кластерних програм у країнах Європи	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади відомих кластерів у країнах Європи; • порівнює країни Європи за станом розвитку кластерних технологій; • пояснює роль кластерів у сучасній економіці; • виокремлює географічні аспекти розвитку кластерів
Промислові кластери США (1 год)	
Розвиток кластерів у США. Географія кластерів. Практична робота № 1. Створення картосхеми «Географія кластерів США»	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади відомих кластерів у США; • порівнює регіони США за станом розвитку кластерних технологій; • пояснює роль кластерів в економіці країни; • визначає регіональні географічні аспекти розвитку кластерів
Кластери в Україні (1 год)	
Форми і види кластерних структур в Україні. Регіони — лідери розвитку кластерів. Практична робота № 2. Дискусія «Чи є майбутнє у кластерів в Україні?»	Учень: <ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади провідних кластерів в Україні, різних форм і видів кластерних структур; • аналізує стан упровадження кластерних технологій в Україні;

Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
	<ul style="list-style-type: none"> • визначає підходи до побудови організаційно-правових форм кластерів, фасилітаторів кластерного руху
Кластери півдня України (1 год)	
Розвиток кластерних технологій на півдні України. Реалії та перспективи розвитку кластерів у Херсонській області	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • характеризує регіональну політику, засновану на кластерному механізмі; • розуміє роль кластерів у підвищенні внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності регіону
Державна регіональна політика в Україні (2 год)	
Урядові документи стратегічного економічного розвитку. Державна стратегія регіонального розвитку в Україні. Головні напрями діяльності центральних і місцевих органів влади щодо розвитку економічного потенціалу регіонів. Роль кластерів у реалізації регіональної політики. Практична робота № 3. Створення алгоритму формування кластера в регіоні (схема). Визначення етапів розробки та реалізації стратегії розвитку кластера регіону	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначає перспективи соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів; • дає оцінку застосування кластерного підходу до розвитку регіонів
Підсумкове заняття. Кластери — крок у майбутнє? (1 год)	
Узагальнення знань із курсу. Значення кластерів для сталого розвитку країни та регіонів	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначає переваги кластерних моделей розвитку економіки; • пояснює сутність основних понять курсу; • робить висновки щодо значення кластерів для сталого розвитку країни та регіонів; • визначає напрями подальшої реалізації кластерних ініціатив у регіоні

Календарно-тематичне планування

№ з/п	Зміст уроку	Кількість годин
1	Вступ	1
2	Розвиток кластерної економіки у світі	1
3	Промислові кластери США. Практична робота № 1. Створення картосхеми «Географія кластерів США»	1
4	Кластери в Україні. Практична робота № 2. Дискусія «Чи є майбутнє у кластерів в Україні?»	1
5	Кластери півдня України	1
6	Державна регіональна політика в Україні	1
7	Практична робота № 3. Створення алгоритму формування кластера в регіоні (складання схеми). Визначення етапів розробки та реалізації стратегії розвитку кластера регіону	1
8	Підсумкове заняття. Кластери — крок у майбутнє?	1
	Разом	8

Література

1. Басюк Д. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янець-Подільський // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 40–42.
2. Внукова Н. Туристський кластер євро регіону «Слобожанщина» // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2009. — № 16. — С. 4–5.
3. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 27–30.
4. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Индустриальные кластеры США // США — Канада. — 2007. — № 1. — С. 51–68.
5. Гесць В. Кластери і мережеві структури... (інтерв'ю) // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 10–12.
6. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / І. О. Пилипенко (керівник) — Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. — 221 с.
7. Гільберг Т. Кластерна модель організації господарських територіальних зв'язків та її роль у зростанні економіки регіону // Географія та основи економіки. — 2007. — № 8. — С. 50–51.
8. Ковальова Ю. М. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів // Актуальні питання економіки. — 2008. — № 4. — С. 179–187.
9. Крисанов Д., Удова Л. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій // Економіка України. — 2009. — № 10. — С. 69–75.

10. Соколенко С. Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 31–35.
11. Цеханович В. Б. Государственная политика формирования перспективной структуры региональной экономики // Актуальні питання економіки. — 2011. — № 6. — С. 150–156.
12. Щербак А. Деякі нотатки щодо кластерів // Економіст. — 2008. — № 10. — С. 43–45.
13. <http://ucluster.org/blog/2011/03/zvit-pro-diyalnist-sekcii-rozvitku-konkurentospromozhnosti-ekonomiki-na-osnovi-klasterno-modeli-za-2010-rik/>
14. <http://ucluster.org/blog/2010/07/strategiya-kompleksnogo-rozvitku-industri%D1%97-turizmu-ta-suputnikh-galuzevikh-sistem-ukra%D1%97ni/>
15. <http://www.ukrgold.net/ukr/newsukr/new20882.htm>
16. <http://new-time.ks.ua/?p=25474>

ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

10-й клас (35 годин)

*Т. С. Смовженко**

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 1 від 30.01.2012 р.), лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 08.02.2012 р. № 14.1/12-Г-32.

Пояснювальна записка

Програма курсу за вибором «Фінансова грамотність» для учнів 10-х класів розроблена за формою, запропонованою Міністерством освіти та науки України, і спрямована на реалізацію допрофільної підготовки школярів відповідно до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 24).

Основні цілі вивчення дисципліни «Фінансова грамотність»

Вивчення курсу «Фінансова грамотність» у 10-му класі загальноосвітньої школи зумовлено тим, що відомості з актуальних питань роботи банківських установ, валютного та фінансового ринків і захисту прав споживачів фінансових послуг містяться в розрізному вигляді в окремих розділах навчальних програм з економіки для учнів 8–9 та 10–11 класів. Водночас кількість годин, передбачена навчальними програмами, не надає можливості формування в учнів фінансової культури користування фінансовими послугами.

Метою курсу «Фінансова грамотність» є ознайомлення учнів із сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвиток у них навичок використання таких продуктів, а також умінь складати власний фінансовий план на майбутнє.

* За загальною редакцією Т. С. Смовженко, ректора Університету банківської справи НБУ, професора, доктора економічних наук.

До загальних цілей, які реалізуються під час вивчення фінансової грамотності у класах усіх профілів навчання, належать такі:

- засвоєння фундаментальних знань про фінансове життя суспільства: основних економічних категорій, законів, закономірностей, тенденцій;
- формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності тощо;
- сприяння розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг, платника податків тощо;
- підтримка інтересу до вивчення предметів економічного спрямування;
- формування фінансової культури.

Відповідно до загальних цілей курсу основні завдання полягають у тому, щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів, сформувати певні економічні компетенції:

- розуміння ролі фінансових установ в економіці;
- умінь знаходити інформацію про конкретні види фінансових послуг, що їх надають різні фінансові установи;
- умінь визначати доцільність користування тими чи іншими фінансовими послугами;
- навички оцінки переваг та недоліків різних фінансових продуктів.

Структура курсу

Програму курсу «Фінансова грамотність» розраховано на 35 годин. Навчальні години розподілено на вивчення матеріалу (30 годин) та резервний час (5 годин).

Структуру курсу підпорядковано певній логіці, що спирається на головні принципи пізнання:

- рух від простого до складного;
- поєднання історичного і логічного;
- перевірку достовірності засвоєних знань;
- навчання у процесі діяльності.

Курс «Фінансова грамотність» охоплює 15 розділів, що складаються з 30 тем.

У перших розділах учень має засвоїти зміст фундаментальних категорій, які властиві будь-якій економіці. Це — гроші, надходження, витрати, продукт, потреби, споживач, податки тощо.

Далі він ознайомиться з процесами та явищами, які властиві фінансовій сфері: здійснення платежів, обмін валюти тощо. Наступний матеріал присвячений різним аспектам надання фінансових послуг фінансово-кредитними установами. Учень не лише ознайомиться з основними видами фінансових послуг, а й вивчить особливості їх надання, ознайомиться з їх юридичними аспектами, усвідомить роль страхування та захисту споживачів фінансових послуг. Заключний розділ допомагає учням опанувати власний бюджет та фінансове планування з використанням наявних можливостей.

Особливості оцінювання знань під час вивчення курсу «Фінансова грамотність»

Ураховуючи мету вивчення курсу «Фінансова грамотність», його структуру та профіль навчання, під час виставлення підсумкової оцінки доцільно враховувати не лише рівень теоретичних знань, а й набуті навички. Формами перевірки теоретичних знань можуть бути:

- усні відповіді за заданою темою;
- реферати та есе за заданою або обраною темою;
- відповіді на тестові завдання різних рівнів складності;
- аргументи під час обговорення актуальних фінансових проблем.

Перевірку набутих навичок можна здійснювати у процесі:

- розв'язання задач різних рівнів складності;
- оцінювання результатів дослідження певних умов надання фінансових послуг;
- обґрунтування конкретних економічних рішень під час виконання практичних завдань;
- аналіз вигідності умов надання різними фінансово-кредитними установами певних фінансових послуг.

Зміст програми (35 годин, у тому числі 30 годин на вивчення матеріалу, 5 годин резервних)

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
РОЗДІЛ 1. Історія і теорія грошей			
1.	1	Для чого потрібні гроші? Сучасна теорія грошей, історія виникнення грошей та української гривні зокрема. Причини виникнення грошей та базові терміни. Купівельна спроможність грошей, їх функції, вартість у часі. Основні правила користування грошима	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке гроші, яких видів вони бувають і які функції виконують; розуміє, які типи законних платіжних засобів використовують; розрізняє справжні купюри від фальшивих шляхом ознайомлення з головними елементами захисту сучасних грошей; визначає вплив інфляції на вартість грошей в Україні та світі; наводить приклади суспільної та економічної корисності грошей; характеризує основні правила користування грошима
РОЗДІЛ 2. Введення до власних фінансів			
2.	1	Надходження Поняття і класифікація доходів сім'ї. Характеристика окремих видів доходів сім'ї. Необхідність прогнозування доходів сім'ї. Напрями збільшення доходів громадян	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає поняття і види доходів сім'ї; розуміє місце домашнього господарства в сучасній економіці; розрізняє джерела надходження грошових коштів; визначає доходи сім'ї; наводить приклади раціонального ведення господарства, ощадливості; характеризує фінансовий добробут сім'ї
3.	1	Витрати Суть і причини виникнення сімейних витрат. Класифікація і характеристика сімейних витрат. Прогнозування сімейних витрат	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке сімейні витрати, причини їх виникнення, види та характеристику; розуміє необхідність прогнозування витрат і управління ними; розрізняє сімейні витрати;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
			<ul style="list-style-type: none"> визначає зміни сімейних витрат з урахуванням впливу різних факторів; наводить приклади раціонального здійснення витрат; характеризує чинники, від яких залежать обсяги витрат родини
4.	1	Планування значних фінансових подій Поняття і види сімейного бюджету. Особливості та види значних фінансових подій для сім'ї	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке сімейний бюджет; розуміє важливість управління сімейними фінансами; розрізняє види сімейного бюджету за ступенем збалансованості; визначає значні фінансові події, які суттєво впливають на бюджет сім'ї; наводить приклади раціонального ведення господарства, ощадливості; характеризує види й особливості значних фінансових подій
РОЗДІЛ 3. Податки та податкова культура			
5.	1	Що таке податки і для чого вони потрібні? Податки: поняття, види, роль у суспільстві. Обов'язкові елементи податків. Особливості оподаткування в Україні. Мета сплати податків	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке податки, їх основні види та функції; розуміє роль податків у суспільстві та важливість сплати податків кожним громадянином; розрізняє види податків; визначає особливості системи оподаткування в Україні; наводить приклади розрахунків власних податкових зобов'язань; характеризує податки як інструмент перерозподілу доходів між членами суспільства
РОЗДІЛ 4. Пластикові картки, банкомати і грошові перекази			
6.	1	Види пластикових карток	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке пластикові картки і яких видів вони бувають;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Поняття пластикових карток. Види та основні елементи пластикових карток. Комісії, установлені банком, за користування пластиковими картками. Типові помилки, яких припускаються користувачі пластикових карток	<ul style="list-style-type: none"> розуміє, які види операцій можна виконувати з пластиковими картками; розрізняє головні захисні елементи пластикових карток; визначає функціональні характеристики пластикових карток; наводить приклади помилок, яких припускаються клієнти, користуючись пластиковими картками; характеризує головні елементи пластикових карток
7.	1	Здійснення платежів Поняття електронних платежів. Платіжні інструменти, за допомогою яких здійснюють електронні платежі. Правила, які слід дотримувати, здійснюючи платежі за допомогою пластикової картки через POS-термінал. Правила здійснення платежів за допомогою пластикової картки в Інтернеті. Електронні гроші, їх переваги і недоліки	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке електронні платежі, основні платіжні інструменти; розуміє, як уникнути типових помилок, здійснюючи платежі пластиковою карткою; розрізняє операції, які здійснюються за допомогою електронних грошей; визначає, за допомогою яких платіжних інструментів можна здійснювати електронні платежі; наводить приклади здійснення електронних платежів за допомогою пластикової картки й електронних грошей; характеризує правила безпеки під час здійснення електронних платежів
8.	1	Грошові перекази Грошовий переказ: сутність і види. Обмеження суми та валюти грошового переказу в Україні.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке грошовий переказ, його основні види; розуміє, як здійснюють грошовий переказ у банку; розрізняє суб'єктів, що беруть участь у процесі переказу коштів;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Здійснення грошових переказів через банкомат. Типові помилки під час здійснення грошових переказів	<ul style="list-style-type: none"> визначає основні помилки під час переказу грошових коштів і шляхи їх уникнення; наводить приклади здійснення грошових переказів через банкомат і центри віртуального самообслуговування; характеризує обмеження щодо сум переказу коштів
РОЗДІЛ 5. Іноземна валюта та валютні операції			
9.	1	Обмін валюти Валюта: сутність і види. Валютний курс, його призначення та види. Методи визначення валютного курсу. Регулювання валютного курсу. Чинники, що впливають на зміну валютного курсу. Конвертованість валюти. Котирування валют. Операції з валютою	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке валюта, яких видів вона буває і для чого здійснюють її обмін; розуміє, як здійснюють обмін валюти і як встановлюють валютний курс; розрізняє основні види валют; визначає процес обміну валюти; наводить приклади розрахунку курсу валют із використанням різних методів; характеризує види валют за ступенем конвертованості
РОЗДІЛ 6. Власна фінансова безпека			
10.	1	Фінансова документація Фінансовий документ, його значення. Вимоги до змісту й оформлення фінансових документів. Класифікація фінансових документів. Фінансові документи, які використовують у повсякденному житті	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке фінансові документи; розуміє, чому важливо ознайомлюватися з фінансовими документами, які підписуєш, і чому потрібно зберігати копії; розрізняє види фінансових документів; визначає головне призначення фінансових документів; наводить приклади правильного заповнення й оформлення фінансових документів;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
			<ul style="list-style-type: none"> характеризує використання комбінованих фінансових документів
11.	1	Обачлива фінансова поведінка Вплив економіки на фінансову безпеку школярів. Фінансова безпека та можливі шляхи її забезпечення. Ціна за роблених грошей. Ефективне використання грошей для забезпечення власної фінансової стабільності	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що означає «обачлива фінансова поведінка» та яке підґрунтя вона має; розуміє, як правильно аналізувати інформацію, надану фінансовими установами; розрізняє послуги банків для заощадження грошей; визначає, як правильно і грамотно використовувати банківські послуги; наводить приклади застосування теоретичних знань для аналізу фінансових явищ; характеризує фінансову безпеку та можливі шляхи її забезпечення
РОЗДІЛ 7. Депозити			
12.	1	Банківські депозити Депозитні операції банків в українському законодавстві. Класифікація банківських депозитів фізичних осіб. Характеристика окремих видів депозитів. Відсоткова ставка за депозитом. Особливості укладення депозитної угоди. Страховання депозитів	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке банківські депозити, їх різновиди; розуміє залежність відсоткової ставки за депозитом від терміну вкладу; розрізняє особливості поточних і строкових депозитів; визначає гарантії повернення коштів вкладникам банків та страхування вкладів; наводить приклади розрахунку суми доходу за депозитом; характеризує використання банківських депозитних продуктів
13.	1	Небанківські депозити Особливості залучення депозитів небанківськими фінансовими інститутами.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає про діяльність небанківських фінансових інститутів;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Переваги і недоліки депозитів у кредитних спілках. Фінансові піраміди, їх ознаки та різновиди	<ul style="list-style-type: none"> розуміє переваги й ризики розміщення депозиту в небанківській фінансовій установі; розрізняє діяльність фінансових пірамід та їх ознаки; визначає переваги і ризики розміщення депозиту в небанківській фінансовій установі; наводить приклади використання депозитних продуктів небанківських установ; характеризує діяльність кредитних спілок
14.	1	Окремі види депозитів Особливості відкриття депозитів в іноземній валюті. Мультивалютний депозит. Депозити в дорогоцінних металах, їх переваги та недоліки	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає особливості розміщення банківських депозитів в іноземній валюті та банківських металах; розуміє залежність відсоткової ставки за депозитом від виду валюти; розрізняє переваги та недоліки валютних і металевих депозитів; визначає відсоткові ставки за депозитами у валюті; наводить приклади використання банківських валютних і металевих депозитів; характеризує дохідність депозитів залежно від зміни валютного курсу
РОЗДІЛ 8. Інвестиції			
15.	1	Ринки капіталу Фінансовий ринок і його місце на ринку капіталів. Види цінних паперів, мета їх випуску. Ринок цінних паперів в Україні. Фондова біржа, позабіржовий ринок.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке фінансовий ринок, ринок капіталів, фондовий ринок і які основні цінні папери випускають в Україні; розуміє, як відбувається купівля-продаж цінних паперів, які права та обов'язки має інвестор;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Інтернет-торгівля цінними паперами на фондовій біржі	<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє фінансові інструменти (цінні папери), які випускають та перепродають через посередників; • визначає властивості фінансових інструментів ринку та приймає рішення щодо можливостей їх придбання; • наводить приклади розрахунку прибутку від інвестиційних операцій із цінними паперами та витрат на ці операції; • характеризує найбільш поширені цінні папери на фондовому ринку (акції та облігації)
16.	1	Колективне інвестування Діяльність з колективного інвестування. Інвестиційні фонди: сутність і їх види. Види цінних паперів, що випускають інститути спільного інвестування. Захист прав інвесторів в Україні. Угода про купівлю цінних паперів колективного інвестування	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає, що таке колективне інвестування, <i>ICI</i> і яких видів вони бувають; • розуміє, як здійснюють діяльність з колективного інвестування і якими документами її регламентовано в Україні; • розрізняє основні типи фондів і діяльність структур, які забезпечують їх функціонування в Україні; • визначає принципи колективного інвестування; • наводить приклади розрахунку вартості цінних паперів та прибутку від здійснених інвестицій; • характеризує здійснення заощаджень та отримання доходів від колективного інвестування
17.	1	Окремі види інвестицій Інвестиції у рухоме і нерухоме майно. Інвестиції в дорожочінні метали.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає особливості вкладання коштів у рухоме і нерухоме майно, дорожочінні метали та предмети мистецтва;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Арт-інвестиції — інвестиції в предмети мистецтва	<ul style="list-style-type: none"> • розуміє, як приймати раціональні рішення щодо інвестування; • розрізняє базові терміни щодо окремих видів інвестицій; • визначає альтернативні шляхи вкладання коштів з метою отримання доходів та зниження інвестиційних ризиків; • наводить приклади оцінювання результатів інвестування; • характеризує, що належить до предметів рухомого та нерухомого майна
РОЗДІЛ 9. Пенсійні заощадження			
18.	1	Державна та приватна пенсія Суть пенсії та її види. Державна пенсія. Недержавна пенсія	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає про систему пенсійного забезпечення в Україні; • розуміє рівні пенсійного забезпечення; • розрізняє державне і недержавне пенсійне забезпечення; • визначає сутність пенсії та її види; • наводить приклади розрахунку суми виплат пенсій із системи недержавного пенсійного забезпечення; • характеризує державну солідарну систему, обов'язкову накопичувальну систему, добровільну накопичувальну пенсійну систему
РОЗДІЛ 10. Види кредитів			
19.	1	Види кредитів: споживчі кредити, автокредити, кредити на житло Споживчий кредит. Принципи й умови споживчого кредитування в Україні.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає поняття «споживчий кредит» і його види; • розуміє права й обов'язки споживача послуг споживчого кредитування; • розрізняє умови споживчого кредитування;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Особливості автокредитування. Особливості іпотечного кредитування. Захист права споживачів кредитних послуг в Україні	<ul style="list-style-type: none"> визначає принципи споживчого кредитування; наводить приклади отримання окремих видів споживчих кредитів; характеризує різновиди споживчого кредиту: автокредитування, іпотечне кредитування
РОЗДІЛ 11. Види кредиторів			
20.	1	Банки Банки та їх функції в економіці. Структура банківської системи України. Клієнт банку та банківські послуги. Захист прав споживачів банківських послуг. Контроль і нагляд за функціонуванням банків в Україні	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що являє собою банк і банківська система України, які послуги надають банки своїм клієнтам, на яких умовах можна стати клієнтом банку; розуміє значення банків у задоволенні потреб споживача у фінансових послугах (депозитні, кредитні, платіжні, інвестиційні), умови надання цих послуг, зокрема послуг споживчого кредитування; розрізняє основні функції банків в економіці; визначає сферу діяльності банків та коло здійснюваних ними операцій; наводить приклади використання послугами банків, відкриття рахунків у банках, отримання споживчого кредиту; характеризує порядок регулювання діяльності банків в Україні
21.	1	Фінансово-кредитні установи Сутність і принципи діяльності кредитних спілок. Особливості надання фінансових послуг кредитною спілкою.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке кредитна спілка, ломбард та які послуги вони надають; розуміє принципи й особливості організації діяльності кредитних спілок і ломбардів, особливості надання лізингу;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Принципи діяльності й особливості надання послуг ломбардом. Структура договору фінансового кредиту ломбарду. Сутність і види лізингу. Порядок оформлення договору та надання послуги фінансового лізингу	<ul style="list-style-type: none"> розрізняє види кредитних та депозитних послуг, які надають кредитні спілки, а також види послуг, які надають ломбарди; визначає порядок оформлення договору та надання послуги фінансового лізингу; аналізує умови отримання позички кредитної спілки та кредиту ломбарду; характеризує надання лізингових послуг фінансовими посередниками
РОЗДІЛ 12. Фінансова складова запозичень			
22.	1	Прямі витрати на запозичення Витрати на запозичення. Виплата відсотків. Види банківських комісій та їх включення до прямих витрат на запозичення. Ефективна і реальна відсоткові ставки за кредит і їх розрахунок. Методи погашення кредиту	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке витрати на запозичення, яких видів вони бувають і чому не існує «безкоштовних» кредитів або кредитів «за нульовою ставкою»; розуміє, як ураховують прямі витрати на запозичення в сукупній вартості кредиту; розрізняє види витрат на запозичення; визначає вартість кредиту; наводить приклади розрахунку суми переплати за кредит, використовуючи кредитний калькулятор і порівнюючи вартість кредитних продуктів на основі обчислення ефективної відсоткової ставки; характеризує різні види кредитних продуктів фінансових установ на основі розрахунку ефективної відсоткової ставки
23.	1	Відповідні платежі Непрямі витрати на запозичення та їх види.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке непрямі витрати на запозичення, відповідні платежі;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Страхові платежі та їх розрахунок. Супутні витрати. Включення відповідних платежів до розрахунку вартості кредиту	<ul style="list-style-type: none"> розуміє, що не завжди відповідні платежі встановлює та отримує кредитор; розрізняє вартість кредитів з урахуванням прямих та непрямих витрат на запозичення за допомогою реальної відсоткової ставки; визначає види непрямих витрат на запозичення; наводить приклади розрахунку відповідних платежів; характеризує особливості сплати відповідних платежів
24.	1	Реструктуризація кредиту Реструктуризація кредиту і її мета. Зміни у кредитному договорі під час реструктуризації. Методи реструктуризації кредиту. Оцінка ефективності реструктуризації кредиту	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке реструктуризація кредиту, коли і чому її здійснюють; розуміє, які елементи кредиту підлягають реструктуризації; розрізняє основні елементи кредитного договору, які позичальник може тимчасово змінити; визначає методи реструктуризації кредиту; оцінює ефективність реструктуризації з використанням ефективною відсоткової ставки; характеризує проблеми в обслуговуванні кредитної заборгованості
РОЗДІЛ 13. Юридична складова запозичень: огляд і заключна частина			
25.	1	Кредитні договори Кредитний договір, його форма та види. Зміст кредитного договору. Процедура укладання кредитного договору. Зміна, розірвання та припинення кредитного договору	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке кредитний договір, які його істотні умови; розуміє, як здійснюють процедуру зміни, розірвання та припинення кредитного договору; розрізняє базові ознаки кредитного договору; визначає зміст кредитного договору та порядок його укладання;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
			<ul style="list-style-type: none"> наводить приклади укладання кредитного договору й орієнтування у його змісті відповідно до чинного законодавства та інтересів фізичної особи; характеризує правові засади змісту кредитного договору та порядку його укладення, зміни та припинення, закріплені в Цивільному кодексі України
26.	1	Відповідальність позичальника Юридична відповідальність та її форми. Підстава відповідальності позичальника. Застава як вид забезпечення виконання зобов'язань позичальником. Стягнення на майно боржника	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає, що таке юридична, цивільно-правова відповідальність, заходи примусового стягнення боргу; розуміє, які наслідки майнового характеру застосовують до позичальника за порушення кредитного договору; розрізняє міру відповідальності позичальника; визначає порядок стягнення на майно боржника; наводить приклади визначення розміру неустойки (штрафу, пені) за порушення грошових зобов'язань за кредитним договором; характеризує заставу як вид забезпечення виконання зобов'язань позичальником
27.	1	Права й обов'язки споживача фінансових послуг Фінансові послуги в Україні.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> знає права й обов'язки споживача фінансових послуг та органи, які в Україні здійснюють захист прав споживача фінансових послуг; розуміє значення договору про фінансові послуги як документа, у якому закріплені обов'язки споживача фінансової послуги;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Державні органи, що здійснюють державне регулювання фінансових послуг і забезпечують захист прав споживачів цих послуг. Договір про фінансові послуги. Права й обов'язки споживача фінансових послуг	<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє найбільш поширені в Україні фінансові послуги; • визначає вимоги до змісту договорів про фінансові послуги; • наводить приклади захисту інтересів і прав споживачів фінансових послуг, зокрема під час укладення договору про фінансові послуги; • характеризує забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг
РОЗДІЛ 14. Страхування і фінансовий захист			
28.	1	Навіщо потрібне страхування? Страхування відповідальності громадян Страхування, його історичні передумови й ознаки. Основні учасники страхових відносин. Форми страхування. Порядок укладання та виконання договорів страхування в Україні. Страхування відповідальності. Умови придбання страхового полісу міжнародної системи автострахування «Зелена карта»	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає, навіщо потрібне страхування, які форми страхування існують і хто основні учасники страхового процесу; • розуміє, хто та як може купувати страхові поліси й роль договору в страховому процесі; • розрізняє основних учасників страхових відносин; • визначає сутність і роль страхування; • наводить приклади прийняття рішень щодо необхідності страхування та розрахунку розміру компенсації збитку в разі настання страхового випадку за договором страхування цивільної відповідальності автовласників; • характеризує форми страхування
29.	1	Особисте та майнове страхування Види страхування, що належать до страхування майна громадян.	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає, які види страхування належать до майнового та особистого страхування громадян; • розуміє особливості укладання та виконання договорів страхування майна, життя та здоров'я громадян;

№ теми	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Призначення та сутність страхування будівель громадян. Порядок і особливості страхування домашнього майна громадян. Страхування предмета іпотеки. Страхування транспортних засобів. Особисте страхування громадян. Страхування від нещасних випадків: особливості надання страхового захисту громадянам. Порядок отримання послуг добровільного медичного страхування. Страхування громадян, які виїжджають за кордон. Основні види страхування життя	<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє найбільш типові ризики, від яких здійснюють страхування транспортних засобів громадян; • визначає особливості надання страхового захисту громадянам; • наводить приклади доцільності придбання конкретного виду страхування, розраховуючи вартість страховки та розмір компенсації збитку в разі настання страхового випадку; • характеризує порядок отримання послуг добровільного медичного страхування
РОЗДІЛ 15. Власний бюджет і фінансове планування			
30.	1	Планування вашого фінансового життя з використанням наявних можливостей Поняття фінансового плану сім'ї. Послідовність розроблення сімейного фінансового плану	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає фінансовий план сім'ї; • розуміє послідовність розроблення сімейного фінансового плану; • розрізняє особливості й правила фінансового планування; • визначає ефективність фінансового плану сім'ї; • наводить приклади складання фінансового плану сім'ї; • характеризує фінансові продукти, що включені до фінансового плану сім'ї

Література

1. Радіонова І. Ф., Кравченко І. С., Радченко В. В. Загальна економіка : підручник для 10 (11) класів середніх загальноосвітніх навчальних закладів. За ред. І. Ф. Радіонової. — 6-те вид., доповнене, перероблене, виправлене. — Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2008. — 395 с.
2. Горленко Г. О. Практикум з економіки. 10-11 клас. Видання 4-те, перероб. — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2009. — 80 с.
3. Горленко Г. О. Практикум з економіки. 10–11 клас : посібник для вчителя. Видання 4-те, перероб. — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2008. — 76 с.
4. Горленко Г. О. Збірник задач з економіки : навчальний посібник для учнів 10-11 класів / Упорядник Г. О. Горленко. — Вид. 4-те доп. і перероб. — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2009. — 168 с.
5. Горленко Г. О. Методичний посібник для вчителя до Збірника задач з економіки. Вид. 2-е. — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2003. — 116 с.
6. Горленко Г. О. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки для учнів 11 класів. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. — 224 с.
7. Горленко Г. О. Тестові завдання з економіки : навчальний посібник для учнів 8-10 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням економіки. Частина І. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. — 168 с.
8. Горленко Г. О. Економіка (Профільний рівень). Тренувальні вправи + Лабораторні роботи : навчальний посібник для учнів 10-х класів суспільно-гуманітарного напрямку навчання. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. — 74 с.
9. Економічна енциклопедія : У трьох томах / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Видавничий центр «Академія», 2000.
10. Єщенко П. С. Економіка для всіх. — К. : Вища школа, 2009. — 478 с.
11. Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з економіки / І. Є. Тимченко, Л. П. Крупська, Ю. С. Латер, Т. І. Чорна, І. В. Яцишина За ред. Тимченко І. Є. — Вид. 2, перероб. і доп. — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2003. — 136 с.
12. Книга для вчителя економіки : Довідково-методичне видання / Упоряд. Н. В. Бескова, В. М. Проценко. — Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. — 256 с.
13. Латер Ю. С., Яцишина І. В. Методичний посібник до «Робочого зошита із загальної економіки». — Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2004.
14. Мікроекономіка і макроекономіка : підручник для студентів екон. спец. / С. Будаговська, О. Кілієвіч, І. Луніна та ін.; За заг. ред. С. Будаговської. — К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. — 517 с.
15. Панчишин С. Економіка. 10–11 клас: Тестові завдання. — К. : Либідь, 2003. — 184 с.
16. Панчишин С. Макроекономіка : навч. посібник. Вид. 2-ге, стереотипне. — К. : Либідь, 2002. — 615 с.

17. Прикладна економіка : посібник для загальноосвітніх навчальних закладів (10-11 класів). Підготовлено на основі американського видання «Applied Economics» / за ред. Радіонової І. Ф. — К. : АртЕк, 2001. — 224 с.
18. Прикладна економіка. Керівництво з планування навчального процесу для вчителя. — К. : АртЕк, 2001. — 96 с.
19. Прикладна економіка. Збірка завдань та вправ для учнів. — К. : АртЕк, 2001. — 160 с.

ПРОГРАМА ФАКУЛЬТАТИВУ «КЛІЄНТ БАНКУ» *

10-й клас, 35 годин (8–9 класи — поглиблене вивчення)

Затверджено Міністерством освіти і науки України (Наказ МОНУ від 28.10.2012 р. № 1021)

Пояснювальна записка

Програма факультативу «Клієнт банку» для учнів 8 (9) класів з поглибленим вивченням економіки та учнів 10-х класів суспільно-гуманітарного профілю спрямована на реалізацію допрофільної підготовки і профільного навчання школярів відповідно до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 24).

Основні цілі курсу

Відомості про роль та функції банківської системи містяться в розрізненому вигляді в окремих розділах навчальних програм з економіки для учнів 8–9 та 10–11 класів. Водночас кількість годин, передбачена навчальними програмами, не надає можливості формування в учнів фінансової культури користування банківськими послугами.

Метою факультативного курсу «Клієнт банку» є формування інтересу учнів до вивчення економіки, розширення їхнього світогляду та соціальної адаптації в ринкових умовах.

Програма курсу надає можливість реалізувати такі загальні цілі:

- сприяння розвитку навичок раціональної економічної поведінки;
- підтримка інтересу до вивчення предметів економічного спрямування і подальшого вибору профілю навчання;
- формування економічної культури.

* За матеріалами посібника: Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. Навчальна програма для 11-річної школи. — Київ: МОНУ, 2010. — 64 с.

Відповідно до загальних цілей курсу, головні завдання полягають у тому, щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів, сформувати певні економічні компетентності:

- розуміння ролі банків у ринковій економіці;
- уміння знаходити інформацію про конкретні види послуг, які надають різні банки;
- уміння визначати доцільність користування тими чи іншими банківськими послугами;
- навички оцінки переваг і недоліків різних банківських продуктів;
- свідомий вибір банку для обслуговування власних потреб.

Основна ідея курсу передбачає ознайомлення учнів з діяльністю банківської системи на прикладі конкретних банківських установ, які функціонують в їх населених пунктах. Більша частина занять — практичні, що передбачають екскурсії до банківських установ, зустрічі з банківськими працівниками, збір інформації в ЗМІ про умови надання банківських послуг, аналітичні та розрахункові справи.

Тривалість курсу — 35 годин у рік.

Структура курсу «Клієнт банку» охоплює чотири логічних розділи:

1. Банки та їх функції в ринковій економіці.
2. Банківські операції.
3. Банківські послуги та продукти.
4. Правила користування банківськими послугами.

Перший розділ програми передбачає знайомство учнів із загальними відомостями про банки, їх функції, види. У другому розділі розглядається теорія банківського відсотка: нарахування відсотків по депозитних та кредитних операціях банків, формування доходів та витрат банків, отримання ними прибутку. Третій розділ надає уявлення про окремі види банківських послуг та банківських продуктів, що доступні в Україні. У четвертому розділі пояснюються права та обов'язки клієнтів банку, пільги та додаткові можливості, які надають банки клієнтам.

Ураховуючи практичну спрямованість курсу, під час формування підсумкової оцінки навчальних досягнень учнів доцільно враховувати не лише рівень теоретичних знань, а й набуті навички. Формами перевірки теоретичних знань можуть бути:

- усні відповіді за заданою темою;
- реферати або письмові відповіді за обраною темою;
- підготовлені учнями звіти про відвідання банківських установ.

Перевірку набутих навичок можна здійснювати під час:

- розв'язування задач різного рівня складності;
- оцінювання результатів дослідження умов надання різними банками депозитів і надання кредитів;
- аналізу вигідності умов надання різними банками окремих послуг.

Методичне забезпечення курсу базується на окремих розділах основних підручників з економіки для учнів 8, 10–11 класів:

1. Тема 18 «Ринкова інфраструктура — необхідна складова ринку» підручника «Моя економіка», 8, 10–11 кл. Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко.
2. Тема 2.5 «Ринкові установи: біржі, банки та інші фінансово-кредитні посередники» підручника «Загальна економіка» 10–11 за ред. професора І. Ф. Радіонової.
3. Тема 4 § 2 «Види та інфраструктура ринку». Підручник «Економіка» 10–11 кл. за ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина.
4. Тема 8 § 3 «Банківська система та її роль» підручника «Основи економіки» 10–11 кл. Є. М. Воробйов.
5. Розділ 3 § 6 «Ринкова інфраструктура» підручника «Цікава економіка» 10–11 кл. О. М. Жовтанецького, Н. В. Чуба.
6. Тема 16 «Фінансово-кредитні посередники» підручника «Економіка», 10–11 кл. Г. О. Ковальчук, В. Г. Мельничук, В. О. Огнев'юк.

Для формування навичок розв'язування задач можна використовувати робочі зошити з економіки різних авторів, «Збірник задач з економіки» 10–11 класу автора Горленко Г. О.

Значну частину методичного забезпечення, що стосується конкретних умов функціонування банків можна отримати в банківських установах у вигляді рекламних проспектів, буклетів, пам'яток для клієнтів.

Підсумками реалізації навчальної програми може бути конференція про різні банки, які діють у населеному пункті; виставка відомостей про послуги різних банків, підготовлена учнями; спільні учнівські та батьківські збори, на яких учні демонструватимуть власні навички користування банківськими послугами; участь учнів у діяльності інтернет-банків для юніорів.

Зміст програми

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
Розділ І. Банки та їх роль у ринковій економіці (5 годин)			
1	1	Банки — посередники на ринку грошей Гроші — особливий ринковий товар. Кредитори — власники тимчасово вільних коштів. Джерела тимчасово вільних коштів: поточні доходи, реалізація нерухомості, спадок, виграші. Заощадження. Банки як посередники на ринку грошей. Роль банків у ринковому кругообігу	Учень: • знає, що гроші особливий товар, який продається і купується; • розпізнає поняття «банк», «гроші», «тимчасово вільні кошти», «поточні доходи», «заощадження», «кредитори»; • наводить приклади джерел тимчасово вільних коштів; • характеризує роль банків у ринковому кругообігу; • визначає місце родини в ринковому кругообігу
2	1	Банківська система України Дворівнева банківська система України: Національний банк та комерційні банки. Роль Національного банку як головного емітента грошей та регулятора банківської системи. Види комерційних банків та їх роль у ринковій економіці. Як комерційні банки «створюють» гроші. Кредитна емісія	Учень: • знає про дворівневу структуру банківської системи України; • розпізнає поняття «національний банк» та «комерційні банки», «грошова емісія», «кредитна емісія», «емітент»; • наводить приклади комерційних банків: універсальні, спеціалізовані, іпотечні тощо; • характеризує роль Центрального банку як головного емітенту національної грошової одиниці та регулятора банківської системи; • визначає роль комерційних банків у економічному житті родини та створенні кредитних грошей

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
3	1	Операції банків Пасивні, активні, комісійні операції банків. Депозитні операції банків — залучення коштів клієнтів. Плата за депонування — ставка відсотка. Кредитні операції банку — надання позик клієнтам. Плата за користування кредитом — кредитна ставка відсоткова. Комісійні операції банків — обслуговування банківських рахунків клієнтів та платежів. Плата за обслуговування рахунків — комісійні	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає економічний зміст основних операцій банків; розпізнає поняття «пасивні», «активні» та «комісійні» операції банків, «депозит», «ставка відсоткова», «банківські рахунки»; наводить приклади комісійних операцій; характеризує необхідність оплати банківських послуг; обґрунтовує причини, за якими родина звертається до різних послуг банків
4	2	Як банки отримують прибутки? Витрати банків на депозитних операціях. Норма резервування депозитів. Доходи банків від надання кредитів. Прибуток банку як різниця між доходами і витратами	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що у своїй діяльності банки отримують доходи та здійснюють витрати; розпізнає поняття «депозитний та кредитний відсоток», «доходи банку», «витрати банку», «прибуток банку»; описує механізм формування банківського прибутку; розраховує банківський прибуток за вихідними даними про залучені депозити і депозитний відсоток, розмір наданих кредитів та кредитний відсоток
Розділ II. Банківські операції (5 годин)			
5	2	Депозитні операції банків Види депозитів залежно від термінів, валюти, умов нарахування відсотків	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає критерії класифікації депозитів; розпізнає поняття «річна ставка відсотка» та «місячна ставка відсотка»;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Відсотки по депозитах. Умови нарахування відсотків: простий та складний відсоток. Річний та місячний відсоток. Умови зняття відсотків за депозитами. Чому вигідно зберігати гроші в банку?	<ul style="list-style-type: none"> розраховує суму коштів по вкладу залежно від розміру ставки відсотка, терміну депозиту й умов нарахування відсотків; визначає суму щомісячних доходів за депозитом (у разі нарахування простого відсотка і недоторканості основного вкладу); аналізує переваги зберігання грошей під простий і складний відсоток
6	2	Кредитні операції банків Види кредитів залежно від термінів, валюти, умов кредитування, за безпеченості заставою. Ставка відсотка за кредитами. Розмір щомісячної плати за кредит. Кредитний ліміт. Як пов'язаний кредитний ліміт і розмір поточних доходів? Графік погашення кредиту: погашення частини позики і сплата відсотка	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає критерії класифікації кредитів; розпізнає поняття «короткотермінові, середньотермінові та довготермінові кредити», «кредитний ліміт», «сума кредиту»; наводить приклади кредитів комерційних банків; розраховує щорічну та щомісячну плату за одержаний кредит; пояснює зв'язок між сумою кредиту, який може надати банк, та розміром поточних доходів клієнта або вартістю застави; характеризує складові щомісячних виплат клієнта за кредитом; визначає переваги та недоліки користування банківськими кредитами
7	1	Комісійні операції банків Банківські рахунки та їх обслуговування	Учень: <ul style="list-style-type: none"> називає види комісійних банківських послуг; розпізнає поняття «комісійні операції» та «комісійні як плата за послуги»;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Платежі. Грошові перекази. Зняття готівки в банкоматах. Види банківських комісійних за розрахунковими операціями	<ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади розрахункових операцій, які здійснюються у банківських установах члени родини; • визначає переваги та недоліки готівкових і безготівкових розрахунків; • обчислює розмір комісійних, які знімаються банком під час зняття готівки в банкоматах
Розділ III. Банківські послуги та продукти для фізичних осіб (15 годин)			
8	4	Зберігання грошей населення Депозитні рахунки. Вклади до запитання. Депозити строкові із начисленням відсотків у кінці терміну. Можливості до строкового зняття грошей з депозиту. Депозити із періодичним зняттям відсотків. Обчислення розміру депозиту для щомісячного забезпечення певної суми доходу. Накопичувальні депозити з можливістю поповнення	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наводить приклади депозитів різних банків; • пояснює доцільність розміщення коштів на різних видах депозитів; • аналізує пропозиції різних банків щодо умов розміщення вкладів; • обґрунтовує переваги зберігання грошей на депозитах у банках
9	4	Цільові карткові розрахунки фізичних осіб Відкриття рахунків фізичним особам підприємствами, державними установами й організаціями для зарахування зарплат, пенсій, стипендій та інших виплат. Кредитно-дебетні пластикові картки (платіжні картки). Кредитний ліміт, який установлюють на платіжних картках	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає, що різні пластикові банківські картки платіжний інструмент і банківський продукт, елементи захисту пластикових карток; • розпізнає види пластикових карток залежно від банку, що їх випускає, платіжної системи та призначення; • наводить приклади місцевих торговельних установ, які приймають для оплати товарів пластикові картки;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Пластикові картки міжнародних платіжних систем (<i>MasterCard, Visa</i>). Код доступу до карткового рахунку — пін-код. Елементи захисту пластикових карток. Зняття готівкових грошей у банкоматі. Комісійні за зняття готівки. Ризики користування пластиковими картками. Крайдерство — злочини, пов'язані з незаконним використанням електронних карток	<ul style="list-style-type: none"> • пояснюють роль пін-коду для унебезпечення доступу до власного рахунку стороннім особам і правила його зберігання; • описує послідовність дій користування банкоматом, види злочинів із пластиковими картками; • характеризує види ризиків, якими супроводжується користування пластиковими картками в банкоматі, в інтернеті тощо
10	4	Особисті кредитні карткові рахунки фізичних осіб Поняття кредитного ліміту. Визначення суми кредитного ліміту. Види кредитних лімітів: відновлювальні та неоновлювальні. Кредитні лінії та їхня відмінність від строкового кредиту. Механізми погашення кредитної заборгованості. Переваги та недоліки користування кредитною лінією	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає зміст понять «кредитний ліміт», «кредитна лінія», «кредитна заборгованість»; • розпізнає відновлювальні та неоновлювальні кредитні ліміти; • пояснює механізм погашення кредитної заборгованості; • аналізує пропозиції різних банків щодо надання кредитів населенню; • обґрунтовує переваги кредитних ліній
11	3	Розрахунково-касове обслуговування фізичних осіб Поповнення та зняття готівки. Види платежів населення: комунальні, сплата штрафів, бюджетні платежі, плата за навчання. Готівкові та безготівкові платежі	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає правила обміну валют в обмінних пунктах банку; • наводить приклади здійснення платежів у різних банках; • пояснює особливості використання платіжних і кредитних карток у торговельних точках, пільги власників банківських карток;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Використання пластикових карток для розрахунку за товари та послуги в торговельних точках. Переваги користування пластиковими картками порівняно з готівкою. Валютно обмінні операції банків. Офіційний курс Національного банку України. Курс купівлі-продажу комерційного банку. Правила обміну валют	<ul style="list-style-type: none"> характеризує зміст операцій з обміну валют, офіційного та комерційних курсів валют; обґрунтовує переваги власників банківських карток у разі розрахунку картками за товари і послуги
Розділ IV. Правила користування банківськими послугами (10 годин)			
12	3	Як стати клієнтом банку? Хто може бути клієнтом банку? Договір банківського обслуговування: депозитний, кредитний, розрахунковий. Зміст і складові частини банківського договору. Права й обов'язки банку та клієнта. Персональні відомості, що вимагають банківські установи під час укладання угоди: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, прописка, громадянство, дівоче прізвище матері, місце роботи, посада, рівень доходів за останні 6 місяців тощо	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, з якого віку можна стати клієнтом банку; називає відомості, які необхідно надати банку для відкриття депозитного та кредитного рахунку; наводить приклади банківських угод; характеризує зміст банківського договору, права та обов'язки сторін угоди; пояснює, чому необхідно уважно читати текст договору; визначає правомірність вимог банку щодо надання окремих особистих відомостей
13	3	До якого працівника банку звертатися? Відділення банків.	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає, що певні банки мають місцеві відділення та спектр послуг, які надають;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Працівники банку, що обслуговують клієнтів: менеджери, експерти, консультанти, касири, працівники безпеки, юристи. Кваліфікаційні вимоги для кандидатів на посаду банківського працівника: освіта, досвід роботи тощо. Стандарт обслуговування клієнтів. Корпоративна культура співробітників банку. Служба безпеки банку. Кредитна історія клієнта. Зустріч із працівником банку. Відвідування банківської установи	<ul style="list-style-type: none"> розпізнає поняття «банк» та «відділення банку»; наводить приклади банківських професій; пояснює зміст і значення кредитної історії клієнта; характеризує роль охоронців банку та юристів у забезпеченні безпеки банківської діяльності; визначає власні перспективи щодо отримання відповідної освіти й роботи в банківських установах
14	2	Система підтримки клієнтів банку Телефони підтримки. Куди телефонувати в разі втрати пластикових карток? Як відновити забутий пін-код? SMS-повідомлення на мобільні телефони про рух коштів на рахунках. Інтернет-банк	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає про функціонування в кожному банку системи підтримки клієнтів; розуміє необхідність знань телефонних номерів термінового зв'язку з банком; наводить приклади ситуацій, коли необхідно терміново звертатися в службу безпеки банку; пояснює можливості підключення до служби SMS-повідомлень та Інтернет-банку; аналізує системи підтримки клієнтів у різних банках
15	2	Як обрати банк? Розвиток банківської системи незалежної України	Учень: <ul style="list-style-type: none"> знає зміст поняття «рейтинг фінансової стабільності банків»; наводить приклади джерел, з яких можна дізнатися про рейтинг певного банку;

№ теми	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
		Рейтинг фінансової стабільності банку. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Аналіз умов надання банківських послуг у населеному пункті	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює функції фонду гарантування вкладів населення; • порівнює умови надання банківських послуг рівними банками у своєму населеному пункті; • аналізує можливості банківської системи України

Список рекомендованої літератури

1. *Александров В. Т., Бицюра Ю. В., Радіонова І. Ф., Недбаєва С. М.* Педагогічний програмний засіб «Інтегрований електронний комплекс «Економіка, 10 клас». — К. : Науково-видавниче підприємство «АВТ», 2004.
2. *Бицюра Ю. В.* Економіка України в цифрах: Методичний посібник. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. — 128 с.
3. *Воробієв Є. М.* Основи економіки. Навчальний посібник для учнів 10–11 класів. — Харків: Торсінг, 2005.
4. *Горленко Г. О.* Методичний посібник для вчителя до збірника задач з економіки. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. — 116 с.
5. *Економіка: Навч. посібник для 10-11 класів / З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин, П. І. Островерх та ін. За ред. З. Г. Ватаманюка, С. М. Панчишина.* — Вид. 3-тє, стереотип. — К. : Либідь, 2004. — 338 с.
6. *Економіка: Підручник для 10 кл. загальноосвітн. навч. закл. / Г. О. Ковальчук, В. Г. Мельничук, В. О. Огнев'юк.* — 3-тє вид. перероб. і доп. — К. : Книга, 2005. — 351 с.
7. *Жовтанецький О. М., Чуба Н. В.* Цікава економіка. Навчальний посібник з економіки для учнів 10–11 класів. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. — 304 с.
8. *Загальна економіка: Підручник для 10 (11) класів середніх загальноосвітніх навчальних закладів / І. Ф. Радіонова, І. С. Кравченко, В. В. Радченко. За ред. І. Ф. Радіонової.* — 4-те вид., доп. і перероб. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. — 368 с.
9. *Збірник задач з економіки. Навчальний посібник для учнів 10–11 класів суспільно-гуманітарного профілю / Упорядник Горленко Г. О.* — Вид. 4-е. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. — 168 с.
10. *Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з економіки / І. Є. Тимченко, Л. П. Крупська, Ю. С. Латер, Т. І. Чорна, І. В. Яцишина. За ред. Тимченко І. Є.* — Вид. 2, перероб. і доп. — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. — 136 с.
11. *Концепція розвитку економічної освіти в Україні.* — Освіта України. — 2004. — № 6.

12. *Моя економіка: Підруч. для уч. 8–9-х, 10-х кл. / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко.* — К. : «А. П. Н.», 2006. — 320 с.
13. *Панчишин Степан.* Економіка. 10–11 клас: Тестові завдання. — К. : Либідь, 2003. — 184 с.
14. *Шкільний курс економіки: Навчальний посібник для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. І. Ф. Прокопенка.* — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. — 304 с.

Джерела інформації в Internet

1. Державний комітет статистики України: www.ukrstat.gov.ua
2. Міністерство фінансів України: www.minfin.gov.ua
3. Національний банк України : www.bank.gov.ua

Атестуєтесь?

Видавнича група «Основа» започаткувала програму «Атестація – під ключ!».

ДЛЯ ТИХ, ХТО АТЕСТУЄТЬСЯ, ПРОПОНУЄМО:

1

100 %-ву гарантію друкування Ваших матеріалів у Всеукраїнських науково-методичних журналах ВГ «Основа». Матеріал буде обов'язково надрукований, якщо відповідатиме таким вимогам:

- Робота є авторською; обсяг – 6–8 сторінок друкованого тексту; відповідність програмі; цікава широкому загалу вчителів.
- Робота надіслана за 2–3 місяці до строку проведення заняття (згідно з календарним планом).
- Робота не була передана до інших видавництв.
- До роботи додано передплатну квитанцію на 6 місяців на журнал, у якому Ви бажаєте надрукуватися.

➡ Надсилайте свої роботи із позначкою «Атестація на 100 %» за адресою: ВГ «Основа», вул. Плеханівська, 66, м. Харків, 61001.

➡ Відповідальний секретар з питань авторських робіт – (057) 731-96-33, 731-96-34.

➡ Передплатна агенція – <http://journal.osnova.com.ua>

2

Гарантована публікація в електронному «Учительському журналі» + гарантований сертифікат про публікацію.

➡ Адреса сайту – www.teacherjournal.com.ua

3

Можливість проходження навчального інтернет-курсу на вибір (або усіх трьох):

- «Ефективний урок». Після проходження курсу учитель буде готовий провести блискучий відкритий урок, а також збагатить свій педагогічний арсенал новими інструментами.
- «Інтернет-урок». Учасники курсів навчатимуться розробляти сценарій інтернет-уроку, ознайомляться з технологіями і техніками проведення вебінарів, особисто проведуть урок-вебінар для своїх колег.

3

• «Підготовка свого портфоліо». У результаті учитель матиме професійно оформлене портфоліо для атестації або виставки, презентацію для супроводження свого виступу і особисте інтернет-портфоліо. У разі успішного проходження курсу учитель отримує сертифікат.

➡ Ознайомтеся з детальним переліком усіх курсів на сайті – www.d-academy.com.ua

4

Літературу, що дає відповіді на будь-які запитання з атестації. Книги містять нормативні документи щодо підготовки, організації та проведення атестації. Літературу можна придбати:

➡ у друкованому варіанті в інтернет-магазині – <http://book.osnova.com.ua>

➡ в електронному вигляді на сайті – <http://e-kniga.in.ua> в розділі «Общая педагогика» – <http://e-kniga.in.ua/category/obschaya-pedagogika/>

5

Електронні конструктори уроків – для того, щоб Ваші «відкриті уроки» пройшли на найвищому рівні! Використання новітніх технологій підвищить Ваш авторитет в очах керівництва.

➡ Придбати Електронний конструктор уроку можна в інтернет-магазині <http://book.osnova.com.ua> в розділі «Міжпредметні серії» – <http://book.osnova.com.ua/superserie/3>

6

Семінари від провідних педагогічних діячів України. Ви зможете особисто поспілкуватися з лекторами та одразу випробувати усі поради на практиці. Кожен учасник отримує сертифікат.

➡ Перелік семінарів, що стануть Вам у пригоді напередодні атестації Ви знайдете на офіційному сайті Консалтингового центру «Перспектива» – <http://perspektiva.osnova.com.ua>

**Скористайтесь особисто
та рекомендуйте колегам!**

ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ ЕКОНОМІКИ:

- сучасна статистика, аналіз;
 - дидактичні матеріали;
 - коментарі, калейдоскоп новин, складові успіху та інше.
- Повнокольорова вкладка з наочно-дидактичними матеріалами.

З 2012 РОКУ В ЖУРНАЛІ НОВА ВКЛАДКА!

«Актуальні діалоги» — обговорюємо у формі «запитання-відповідь» усе, що цікавить педагогів незалежно від досвіду та предмета, що викладається.

ВАРІАНТИ ПЕРЕДПЛАТИ

1 90807

один випуск журналу на місяць

2 90818

У складі: два вип. журналу «Географія» ПЛЮС один вип. журналу «Економіка в школах України» на місяць

3 Електронна передплата

pdf-статті на сайті
<http://journal.osnova.com.ua>

ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ ХОЧУТЬ СТАТИ СПРАВЖНИМИ МАЙСТРАМИ СВОЄЇ СПРАВИ:

- актуальні інтерв'ю авторів книг та програм, новини освіти в країні й за кордоном, обговорення важливих питань шкільного життя;
 - поради психологів та інших фахівців;
 - скарбничка ідей для створення сучасного та ефективного уроку.
- Повнокольорова вкладка з наочно-дидактичними матеріалами.

ВАРІАНТИ ПЕРЕДПЛАТИ

1 49673

один випуск журналу на місяць

2 Електронна передплата

pdf-статті на сайті
<http://journal.osnova.com.ua>

ВАРТІСТЬ ПЕРЕДПЛАТИ — 2013

індекс	1 місяць	2 місяці		6 місяців	
		грн.	рублів	грн.	рублів
90807	7,50	22,50	20,25	45,00	38,25
90818	—	64,50	58,05	129,00	109,65
49673	7,50	22,50	20,25	45,00	38,25
Електронна передплата			13,50	—	27,00